

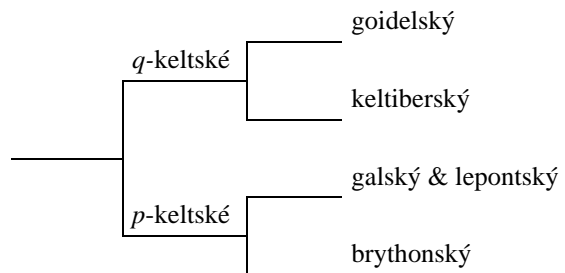
KELTSKÉ JAZYKY: Charakteristika a specifika

1. Klasifikace keltských jazyků a jejich místo v indoevropské rodině

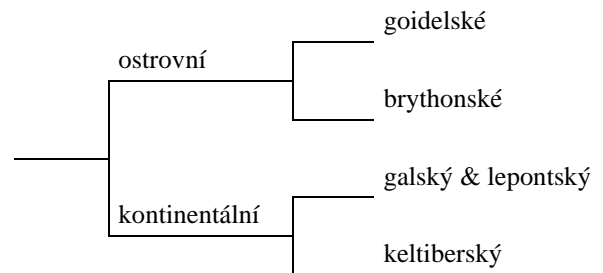
Vybírám několik schémat publikovaných od r. 1990, která ilustrují názorové spektrum:

1.1. V klasifikaci keltských jazyků si konkurují dvě schémata:

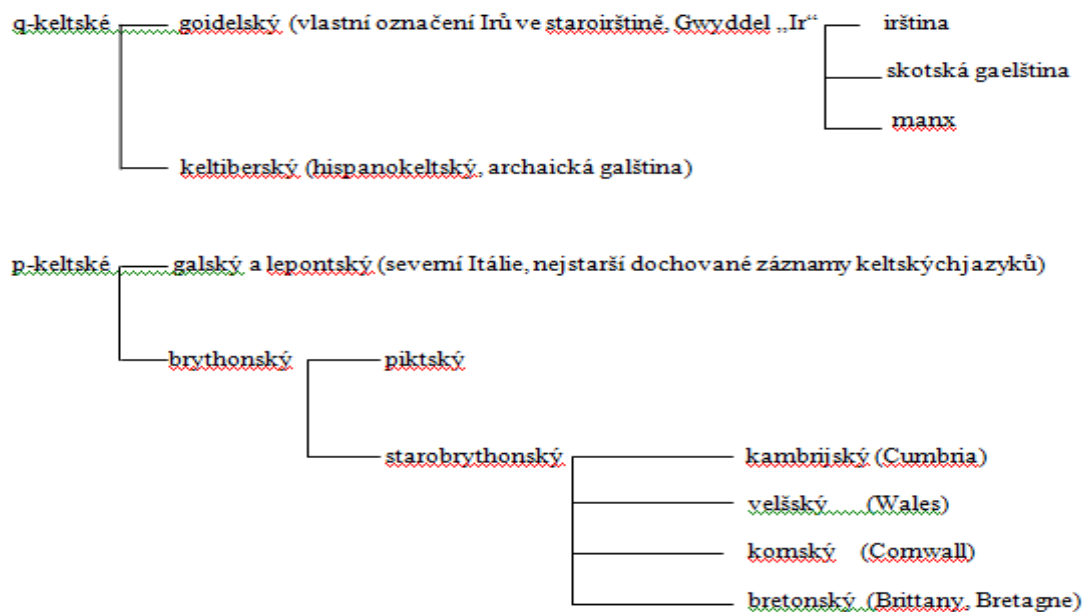
1.1.1. H. Pedersen, K.H. Schmidt



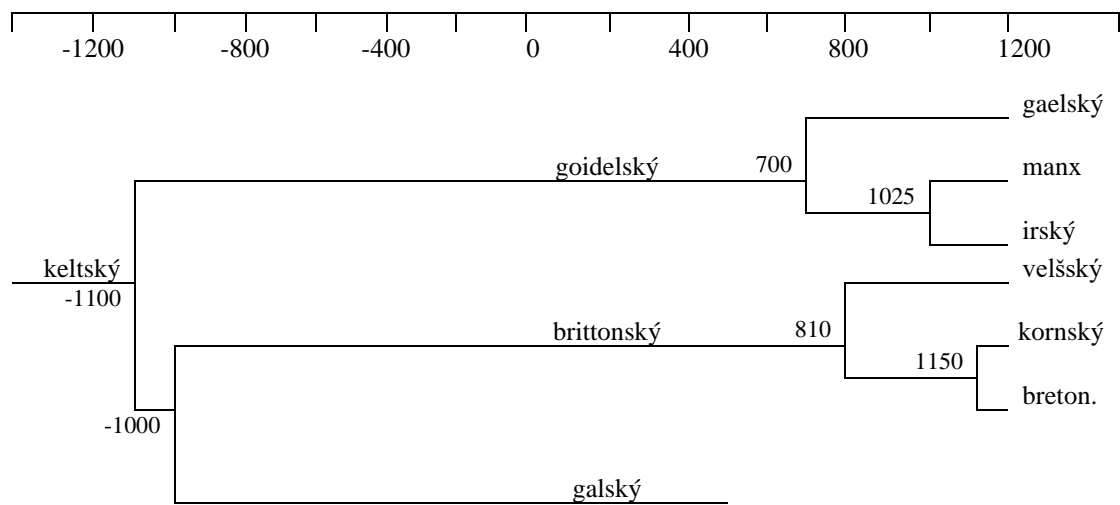
1.1.2. P. Schrijver, C. Watkins



1.1.3. Podrobnější pohled na schéma 1.1.1.

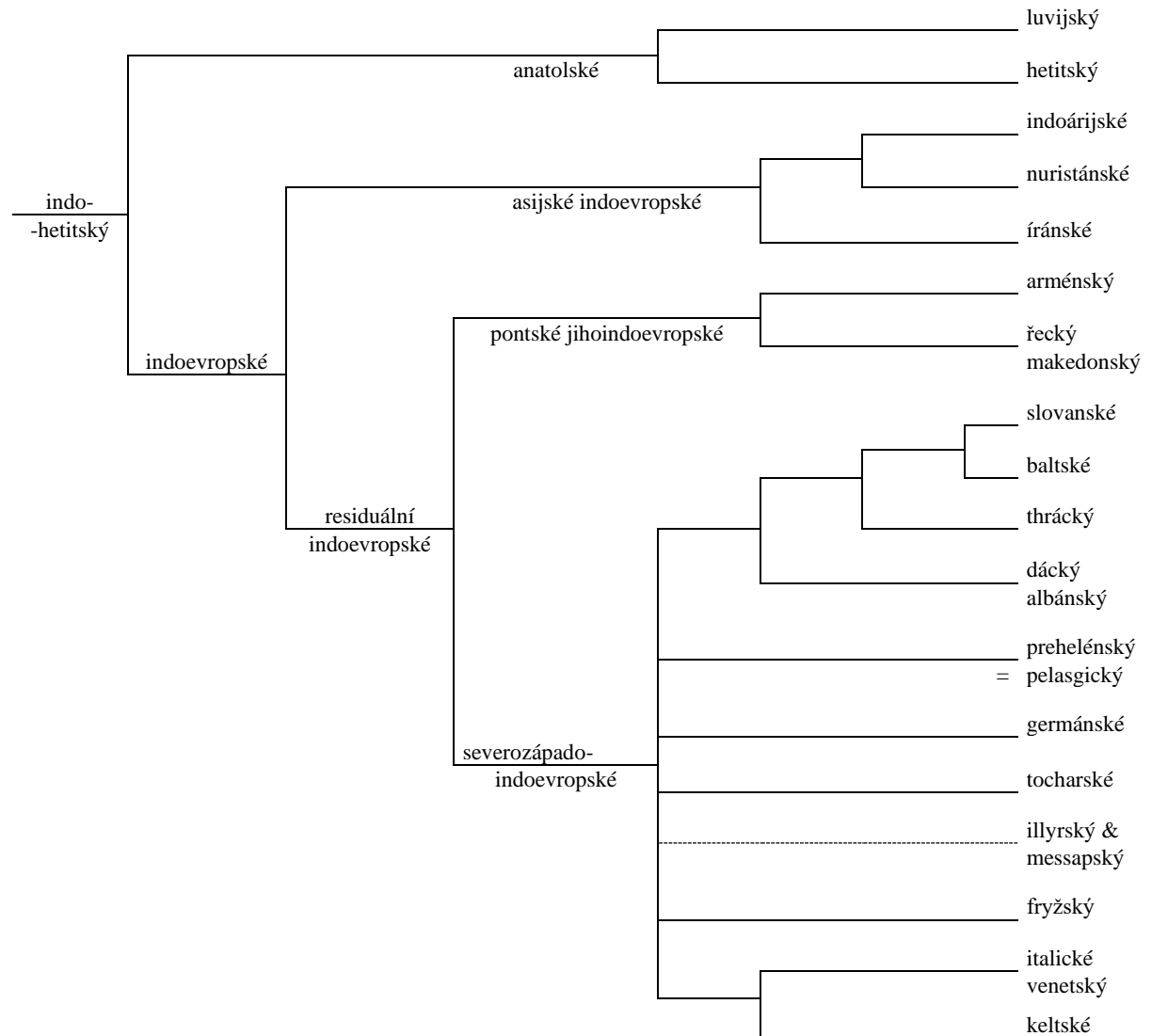


1.1.4. Aplikace glottochronologie upřednostňuje **galo-brythonskou** větev stojící proti větvi **goidelské** (viz Blažek, Václav: On the position of Gaulish within Celtic from the point of view of glottochronology. *Indogermanische Forschungen* 114, 2009, 257-299, spec. 267):

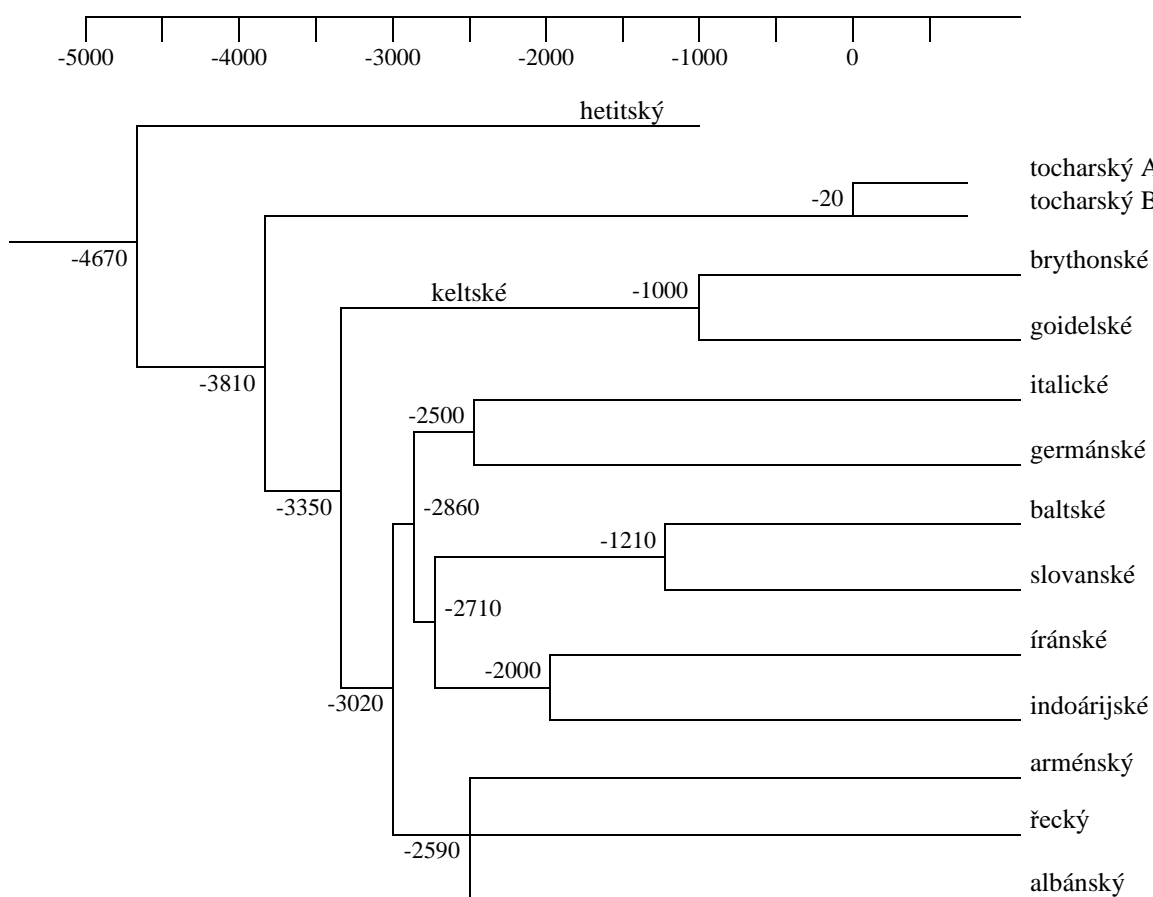


1.2. Místo keltských jazyků mezi indoevropskými větvemi bývá buď nejbližší k jazykům italickým nebo germánským:

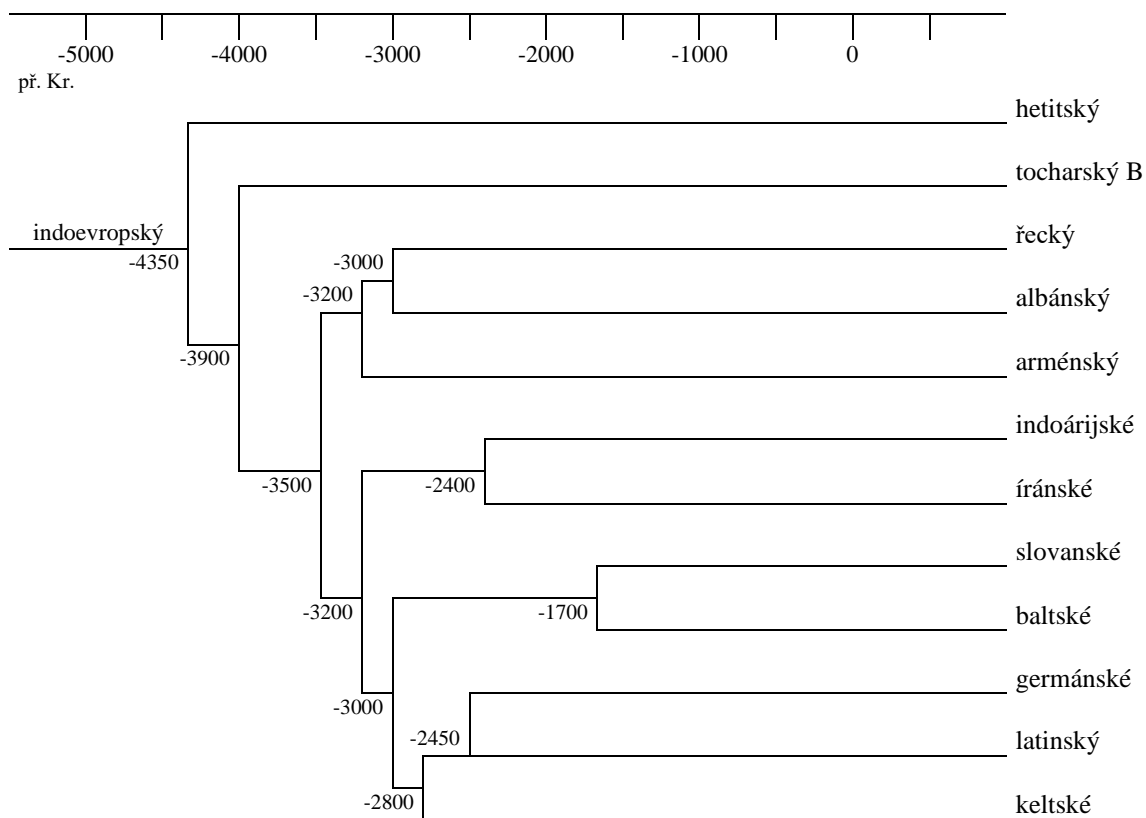
1.2.1. **Eric P. Hamp** (1990)



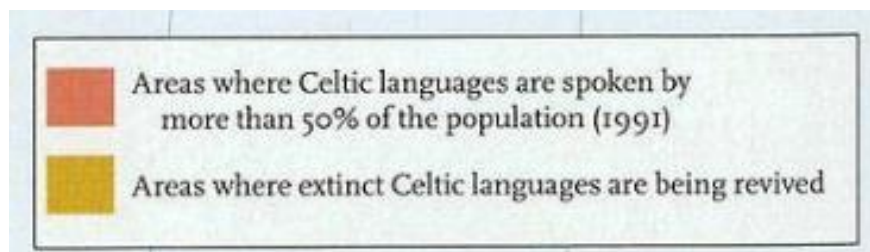
1.2.2. Sergej Starostin (2004)



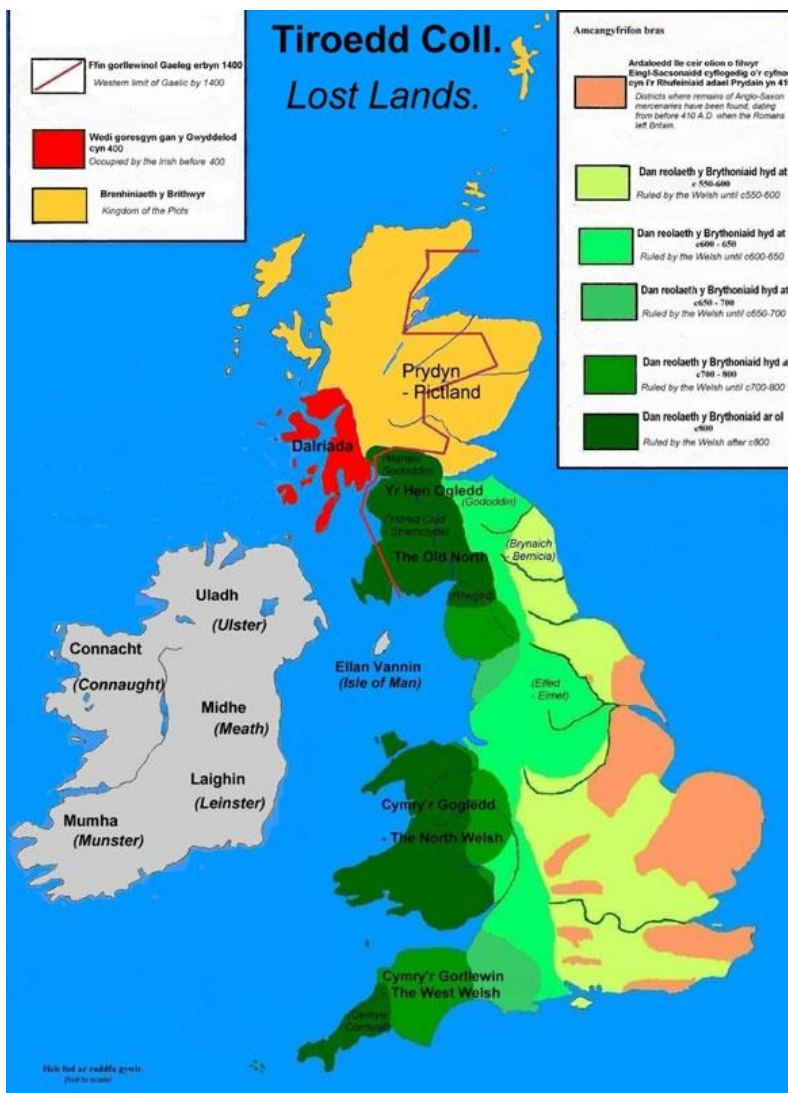
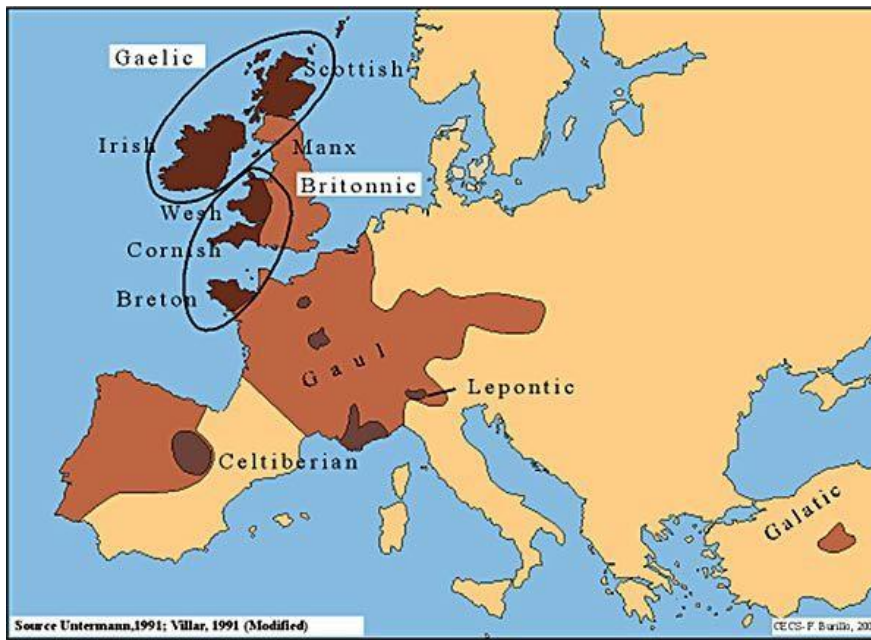
1.2.3. Georgij Starostin a Aleksej Kassian (2010)



2.1. Geografické rozšíření moderních keltských jazyků



2.2. Historické rozšíření keltských jazyků



3. Fonetická a morfosyntaktická specifika keltských jazyků (sr. Fortson p. 361)

(1) Keltské jazyky patří do kentumové skupiny ie. jazyků, ve které palatální veláry splynuly s běžnými velárami.

(2) Nejdůležitější jasně definující charakteristickou změnou byla ztráta IE **p* ve většině pozicích. Př. stir. *athair* “otec” < **ph₂tēr*. Dalším ie. jazykem se ztrátou ie. **p* je arménština. Doposud však nebyly určeny konkrétní podmínky, za jakých se ie. **p* mění v *h* nebo zcela mizí. Objevuje se i reflex v podobě **emfatického p**, který např. Werner Winter vysvětloval jako stopu jiného ie. dialektu.

(3) V raném vývojovém stupni znělá labiovelára **g^w* se změnila na *b*: ie. **g^wen* “žena” > stir. a velš. *ben*, gal. ak. sg. *beni(m)*, gen. pl. *bnanom*. Ostatní labioveláry tuto tendenci nenásledovaly a zůstaly zachovány až do mnohem pozdější doby.

Už v protokeltštině původní ie. **znělé aspiráty ztratily přídech**. Př. stir. *biru* “nosím” < **b^her-oh₂*. Stír. *daig* “oheň” < **d^heg^{w^h}-i-*, střvelš. *gell* “žlutý” < **ǵ^hel-*.

(4) **Indoevropské laryngály zmizely nebo se vokalizovaly do podoby *a.**

Př. **ph₂tēr* > stir. *athair* (por. lat. *pater*, ang. *father*)

(4) **Neslabičné sonory**

Zůstaly nezměněny s výjimkou koncového **-m*, které se změnilo v *-n* v ostrovních keltských jazycích a v některých variantách galštiny.

(5) **Slabičné likvidy** představují složité téma v rámci keltské fonologie, neboť se jejich vývoj uskutečnil v mnoha variantách.

**r* a **l* se za určitých podmínek vyvinuly v **ri* a **li*. Př. stir. *cride* “srdce” < **k₂d-ijō-* (por. řec. *kardíā*), gal. *litano-*, velš. *llydan* “široký, wide” < **p₂tano-* (por. řec. *platús* “široký, broad”). Další výslednou variantou jsou **ar* a **al*. Př. gal. *arto-*, velš. *arth*, stir. *art* (jméno Artuš) < **h₂rtko-*, stir. *tart* “žízeň” < **t₂sto-* (por. ved. *t₂ṣṭá-* “suchý”, ang. *thirst* “žízeň”).

Vývoj **slabičných nazál** je stabilnější. **m* a **n* se staly **am* a **an*. Př. gal. *ambi-* “okolo, around”, velš. *am* < **h₂m₂bhi*, stir. a veš. *an-* “not, un-” < **n-*. V irštině na sebe tyto nosovky v některých případech vzaly podobu *em/en* nebo *im/in*, zvláště pak před znělými souhláskami: *imb* “okolo”.

Dlouhé slabičné rezonanty **r̄*, **l̄*, **m̄*, **n̄*, se vyvinuly v odpovídající sonory následované *ā* (jako v italických jazycích?). Galské jméno města (polatinštěné jméno) (*Medio-)lānum* “střed pláně, middle of the plain”, dnes italské město Milano < **p₂lh₂no-* (por. lat. *plānum* “plán”), stir. *grán* “zrno, grain” (čárka značí prodloužení samohlásky), velš. *grawn* “zrno” < **ǵ₂rh₂no-* (por. s lat. *grānum* “zrno”, ang. “corn”), stir. *gnáth* “poznáný, zvyklost” < **ǵ₂nh₃to* (por. řec. *gnōtós* “známý”).

(6) Samohlásky

Indoevropský základ systému samohlásek zůstal ve valné většině nepozměněn.

Za povšimnutí však stojí vývojově **raná změna dlouhého *ō na *ū v koncových slabikách** (př. 1 sg. koncovka gal. *delgu* “držím” a stir. *bíru* “nosím”). V jiných pozicích se z něj stalo *ā (př. **mōros* “velký” > kelt. **māros*, jako v galském osobním jméne *Sego-māros* “veliký v síle”, archaické stir. *már* “veliký” a velš. *mawr* “velký” (Arglwydd mawr) (por. řec. *enkhesí-mōros* “velký s jasanovým kopím”).

(7) **Většina slovesných tvarů a způsobů přežila z protoindoevropského základu** a nějakým způsobem se projevila v keltských jazycích, zahrnující **atématická slovesa, aorist, tematické konjunktivy, perfektum a slovesné způsoby**. Naopak **optativ a přičestí** však vymizely (i když několik málo starých přičestí bylo zachováno v podobě podstatných jmen.

Př. stir. *carae* “přítel” odvozený od přičestí prez. **karant-* “milující”.

Duálové koncovky se zachovaly u podstatných jmen (Již však ne u sloves, i když existuje nepotvrzená možnost duálů u sloves v galštině.). Imperfektum v keltských jazycích je neznámého původu a musí se jednat o inovaci.

(8) Rekonstruovaný ie. prajazyk měl patrně 8 pádů: **nominativ, vokativ, akuzativ, instrumentál, dativ, ablativ, genitiv a lokativ**. V keltských jazycích byl tento systém výrazně zjednodušen, i když staré kontinentální jazyky (**keltiberština a galština**) se ještě vyznačují srovnatelnou bohatostí v deklinaci jako např. latina, jejich deklinační systém možná čítal ještě o pád více. **Ve staré literární irštině instrumentál, ablativ a lokativ splynuly s dativem. V brythonských jazycích se flexe přestala zcela používat.** Její stopy jsou však ještě stále rozeznatelné v plurálových koncovkách podstatných jmen, které vyšly z původních jmen kolektivních. V některých případech je složité rozeznat, jestli se specifická plurálová koncovka vyvinula z původní koncovky pádové nebo z tvaru původního kolektivního jména. Např. velš. *llyg* “myš”, pl. *llygod* se shoduje s ir. *luch*, gen. *lochad*, oproti singulativu ve velš. *llygod-en*, stkorn. *logod-en*, br. *logod-enn*.

V předpokládaném indoevropském prajazyce byl **plurál odlišen od singuláru** odlišnými pádovými koncovkami pro singulár a plurál. Kolektivní podstatná jména byla odlišena nejen svým významem, ale i jinými pravidly syntaktické shody. S množným podmětem na sebe sloveso vzalo koncovky plurálu, což s kolektivním podstatným jménem jakožto podmětem nebylo vždy zásadou. Tento rozdíl se také vždy odrážel v případě **doprovodných přídavných jmen**.

Stará irština zachovala rozdíly mezi plurály a kolektivními jmény díky částečnému zachování pádového systému. V brythonských jazycích však došlo k tomu, že se ve většině případů kolektivní jména smísila se starými formami plurálů, zatímco vlastní pádové koncovky nebyly zachovány.

(9) Zvláštností ostrovních keltských jazyků je, že **sloveso se zpravidla nachází na počátku věty**. To však neplatí pro kontinentální keltské jazyky, kde je slovosled mnohem volnější.

(10) Kategorie indoevropského **mediopasiva** vykazuje **nejvyšší shody v pozdějším vývoji mezi jazyky keltskými a italskými**. Nejstarší gramatické rozlišení slovesného rodu v protoindoevropském prajazyce je založeno na kontrastu aktiva a mediopasiva (explicitní). Mediopasivní morfologii využívají slovesa v kontrastu s vlastním aktivem (Bičovský, p. 277).

aktivum	mediopasivum	perfektum/stativ
*g ^{wh} én-t „ubíjel“	*g ^{wh} η-tó „byl ubíjen“	*g ^{wh} e-g ^{wh} ón-e „má zabito“

Ve své funkci vyjadřuje ie. mediopasivum **(1) děje obrácené k podmětu (reflexivum); (2) děje, jež vykonává podmět ve svůj prospěch; (3) reciproční, vzájemné děje (du. a pl.) (funkce čistého pasiva je pak k mediu přidružila nejspíše až druhotně)**.

Pasivum: V případě keltských a italských jazyků se kategorie mediopasiva transformovala v **pasivum** a vlastní medium se začalo realizovat pomocí (někde reflexivních) zájmen.

Př. lat. *feror* „jsem nesen“, med. „nesu se/si“ *ferō mē/mihī*

Ve staré irštině samotné pasivum v podstatě zaniklo a přežily jen formy 3. os. sg. a pl.. Sada koncovek původního pasiva se ale zachovala u přeživší skupiny **deponentních sloves**.

Př. *cluine-thar* „slyší“ (**kleu-*) místo zaniklého *cluineid*.

Zatímco pro **prézent se stalo charakteristické přidání adverbialního elementu - *i** („tady a teď“- zdůraznění striktně přítomného děje), v mediopasivu plnila analogickou roli partikule ***(e)r**.

Italické (včetně venetštiny), anatolské (*hi-* konjugace), keltské a tocharské jazyky - v prézentu mps. se objevuje **-r**. Je tomu tak i u frýžštiny, ačkoli je blízká řečtině, dochoval se však jediný tvar 3sg. impf.

Většinou je prézens bezpříznakový a ostatní temporální kategorie bývají kontrastovány sufixy či temporálními partikulemi.

Centrální a periferní jazyky se liší hlavně primárními koncovkami mediopasiva.

Jazyky ie. centrální skupiny: primární koncovky (medio)pasiva:

	Védština	Avesta	Gótština (pas)
1.sg	-e (< pií. *-ai)	-e	-da / stsev. -e (< *-ai)
2.sg	-se (< pií. *-sai)	-he, -se	-za
3.sg	-te (< pií. *-tai)	- (t)e	-da
1.pl.	-mahe (< pií. *-mad ^h -ai)	-made	-ndau (< *-md ^h a+u)
2.pl.	-d ^h ve (< pií. *-d ^h wa-i)	-dve	-ndau (< *-d ^h w-ai+u)
3.pl.	-nte (< pií. *-ntai)	-nte	-ndau (< *-nto ⁱ +u)

Periferní větve se v mps. přítomně vyznačují sadou primárních koncovek zakončených na -r, na jehož místě v centrálních jazycích stojí obvykle -i.

	Stir. < pkelt. (pas.)	Latina (pas.)
1.sg	-ur (< *-ōr)	-or (< *-ōr)
2.sg	-ter	-ris
3.sg	- (t)ha/ir (< *-tro)	-tur (< *-tor)
1.pl.	-mar	-mur (< *-mo-r)
2.pl.	= akt.	-minī (?< *-mh ₁ noi)
3.pl.	-tar (< *-ntro)	-ntur (< *-ntor)

U ostrovních keltských jazyků je zřejmá tendence tíhnutí k pasivu, které se ve stir. vyjadřuje synteticky jen ve třetích osobách. Např. 3sg. *ber-ar* “je nesen”, *arclich* “odhání”- *arcliechar* “je odháněn”. Ostatní osoby se tvoří perifrasticky- př. *dom-berar* “jsem nesen”- lit. “nese se já”. Koncovka **-ar** je nepochybně pozůstatkem staršího pkelt. ***-or**, jemuž odpovídá umberské **-ar**.

Mps. 3sg. na **-r** používá vedle těchto jazyků (stir, latina, chetitština a tocharština) ještě frýžština. Naopak, arménské **-r** v některých formách pochází z ***-d^h-**.

Časování s r (mediopasivum, trpný rod) - ukazuje se v keltských a italských jazycích. Irština (v brythonských jazycích je to již přebudované)

Galština - existuje asi 5 slovesných tvarů, v kterých se toto **r** vyskytuje.

Neobjevuje se naopak v řečtině (**r nahrazuje v médiu i/j**), baltoslovanských jazycích a albánštině.

(10) Dalším zajímavým a archaickým rysem galštiny a ostrovních keltských jazyků je **pozice vztažného zájmena**. Neohebné vztažné zájmeno ***yo** zaujímá své místo po prvním elementu ve vztažné větě. Př. gal. *dugiionti-io* “who serve”, nebo velš. *issid* (mod. velš. *sydd* “kdo je” < **esti-yo*). V keltiberštině, ale nacházíme skloňované vztažné zájmeno v dativu *iomui* “jemuž”, i umístění ve větě se v tomto případě zdá být volnější.

4. Přehled keltských jazyků

4.0. **Keltologie** je stále se rozvíjející lingvistickou disciplínou, jejíž obsahy a paradigmaty se i v moderní době mění na základě nových objevů (především objevů dochovaných keltských nálezů ze starověké kontinentální Evropy). Zatímco moderní keltské jazyky se na první pohled výrazně **liši** od klasických evropských či indoevropských jazyků (řečtina, latina, sanskrit), u starověkých keltských jazyků kontinentálních je **podobnost** daleko více zřejmá. Ostrovní keltské jazyky se vyvinuly do poměrně bizarní podoby (v porovnání např. s klasickou řečtinou a latinou, a proto doložit a zdokumentovat jejich vzájemnou příbuznost znamenalo tvrdý oříšek pro začínající keltologii). Rozdíly, které zapříčinily konečnou podobu moderních keltských jazyků jak je známe dnes, vznikly převážně rozsáhlými změnami ve fonologii, probíhajícími v dlouhých časových obdobích.

Keltské jazyky jsou nejbližší jazykům germánským (lexikon) a italským (gramatické struktury).

Dnes jsou keltské jazyky vytlačeny do **severozápadního cípu Evropy** - na Britské ostrovy (i tam zaujímají spíše severozápadní cíp) a do Francie. Celkový počet rodilých mluvčích nepřesahuje jeden milión. Po staletí však, před expanzí pozdní římské republiky v 1. stol. př. Kr., keltské kmeny dominovaly velké části Evropy.

V rámci indoevropského prajazyka tvoří italské a keltské jazyky, plus lusitanština s ligurštinou, západní hranice nářeční periferie. (Dalšími příklady nářeční periferie je například větev anatolská a tocharská). To je důsledkem **časného oddělení od prajazyka a raných migrací** (jazyky se tak ocitly na periférii jak teritoriálně, tak chronologicky - o tom svědčí četné archaismy).

Rysy společné periferním jazykům jsou patrné zvláště ve **slovesném systému** (vytváření mediopasiva). Keltské i italské kmeny patřily k prvním ie. migračním vlnám, jež zasáhly Evropu.

Vedle kontaktů s větví italskou jsou i jasné důkazy pro rané styky s Germány.

Jedna z těchto výpůjček se později stala označením pro Wales (**wolka-* (kmen Volcae) > *stang. wealh* "cizinec", **oitos* "přísaha" (ang. *oath*).

V perspektivě archeologie byly starověké keltské kmeny nejspíše hlavními nositeli **halštatské kultury (1200-500 př. Kr.)**, která obývala území dnešního jižního Německa, Rakouska a Čech. Ke konci tohoto historického období, osídlení keltských kmenů se rozšířilo do téměř všech směrů od svého **epicentra, nejprve západně do Francie, Belgie a Španělska, a na britské ostrovy, a později (400 př. Kr.) ještě jižněji do severní Itálie a jihovýchodně na Balkán (Galatové se dokonce usídlili ve středu Malé Asie).**

Poté, kdy **Julius Caesar dobyl území Galie** (dnešní Francie) (do 50 př. Kr.) a **Claudius Británii o století později**, většina území s obyvatelstvem mluvícím keltskými jazyky byla asimilována do římského kulturního zázemí. Latina se stala dominantním jazykem.

Galština a další kontinentální keltské jazyky se postupně přestaly používat. **Ostrovní keltské jazyky** (mezi které náleží všechny moderní keltské jazyky) se nadále rozvíjely v Británii a v Irsku (V Irsku díky ještě větší izolaci a autonomii se irština a irská literatura stala vzácným unikátem), kde vznikala během středověku významná díla psaná jiným jazykem než latinou - (jazyk církve).

4.1. **Kontinentální keltské jazyky**

Keltské jazyky, dnes již vymřelé, kterými se hojně mluvilo v kontinentální Evropě do prvních století po Kr. Byly používány lidmi, které Řekové označovali jako *Keltoi*, a Římané *Gallí* nebo *Galatae*.

Hlavním a nejrozšířenějším kontinentálním jazykem byla **galština**. Galové tvořili mnoho kmenů a byly mocnou silou antického evropského kulturního prostoru. Jejich území se rozprostíralo od **Galie (Francie) přes Švýcarsko a severní Itálii až do Maďarska (jedna skupina dokonce nakonec osídlila i Galatii v Anatolii)**. (Jsou to mimochodem ti *Gallí*, které sv. Pavel oslovuje ve svých epistolách Nového Zákona). Galatové dali jméno konstantinopolské čtvrti Galatea, odkud pochází i název zdejší dominanty, Galatské věže, a fotbalového klubu, Galatasaray Istanbul.

Keltským kmenům se podařilo proniknout hluboko na území Itálie (Římské říše) a roku **390 př. Kr. vyplenily Řím**. Později však podlehly výpadům Julia Césara v samotné Galii (50 př. Kr.) a postupně asimilovaly s římskou kulturou a obyvatelstvem.

Nejvíce archaický keltský kontinentální jazyk keltiberský (nápisy především z 2. stol. př. n. l.) (mj. zachovává ablativ na *d*).

Nejstarší dochované nápisy jsou však psané jazykem **lepontským (6. stol. př. Kr.)**.

Galština byla nadále používána na malých izolovaných území do cca 500 po Kr., a v Anatolii **galatština** možná ještě do pozdějšího data.

4.1.1. **Tartéský jazyk** je jazyk, který **předcházel římskému záboru Iberského poloostrova, a byl používán na jeho jihu, v Andalusii a na jihu dnešního Portugalska**. Nejstarší dochované texty z této oblasti (**7-6. stol. př. Kr.**) jsou psány právě v tartéském jazyce s použitím **poloslabičného písmo**. V článku *A Case for Tartessian as a Celtic Language*, **John T. Koch** poukazuje na argumenty, které mluví pro zahrnutí tartéského jazyka do keltských jazyků. Tartéský jazyk je prokazatelně keltský. K identifikaci je **klíčová gramatická interpretace jazyka**.

Tato skutečnost by byla v rozporu s běžně prezentovanou teorií, že Keltové (a keltské jazyky) se do ostatních částí Evropy rozšířily ze Střední Evropy až během doby železné. Keltské jazyky Iberského poloostrova by tak patřily k vývojové linii odlišné od jazyků Británie a Irska.

(Hispanokeltské jazyky podle J. Kocha nelze řadit do stejné skupiny jako jazyky brythonské či goidelské)

Archeologické nálezy zkoumající období atlantské pozdní doby bronzové (**8. a 7. stol. př. Kr.**) však potvrdily intenzivní kontakt (po moři) mezi **Británií, Irskem a Armorikou** a se západním cípem Iberského poloostrova (lze tak usuzovat ze sdílených technologií a typů zbraní). Díky těmto relativně novým (1995- 2008) poznatkům Barry Cunliffe navrhl přezkoumat původ keltských jazyků na základě této námořní komunikační sítě. John Koch pak argumentuje pro zasazení jednoho z raných ohnisek keltských jazyků na pobřeží Atlantského oceánu. (**To však nevyvrací původní hypotézy keltské Střední Evropy, ale jen vypovídá o skutečnosti, že Keltové obývali západ Evropy již v 8.-6. stol. př. Kr.**)

Důvod pro to domnívat se, že v Tartessu (Tartessos) mluvilo keltským jazykem, byl doložen již Hérododem, který doložil (1.163), že mezi 625-545 BC, velmi bohatý král, jehož jméno Ἀργανθώνιος nebo titul zřetelně pochází z keltského označení pro stříbro nebo peníze (*arganto-*), vládl právě tomuto území (por. keltib. *arkanta*, stir. *airget*,

střvelš. *aryant* “stříbro”, lat. *argentum*, sans. *rajatám* “stříbro” < PIE **h₂erǵntom* “stříbro”.

Pozice hypotetické pravlasti Keltů se tím však nemění (severozápadně od Alp), spíše to ukazuje na bližší příbuznost keltských kontinentálních jazyků s jazyky italickými.

Dalších pár ukázek je sebráno z jihozápadních nápisů. Číslo textů jsou dle systému Untermanna (1997) (MLH 4) (Koch, pp. 341-351) (Na základě studie autorů José Antonio Correa a Jürgen Untermanna):

YHBA X # OYVYVY1

liirnest^aaj^uun [J.19.1] možný překlad “z lidí blíže (blízko) moři”, Hispanokeltké rodové jméno (gen. pl. s koncovkou *k-*), por. stir. *ler*, středvelš. *llyr* “moře”, gal. (Banassac) *neddamon* “z těch nejbližších”, stir. *nessam* “nejbližší”.

OAMO1OW

melešae [J.15.1] por. gal. *melid̄dus*, stir. *milis*, velš. *melys* “sladký”

#mPXYΔ*

omuřik^a* [J.16.2] < **u(p)o-morjo-* “podmořský svět”, por. stir. *Fomóire* < **u(p)o-morjo-*; dále sr. gal. *Aremorica* “země u moře” se stejným sufixem, velš. *arfor-dir* “pobřeží”.

#OXA

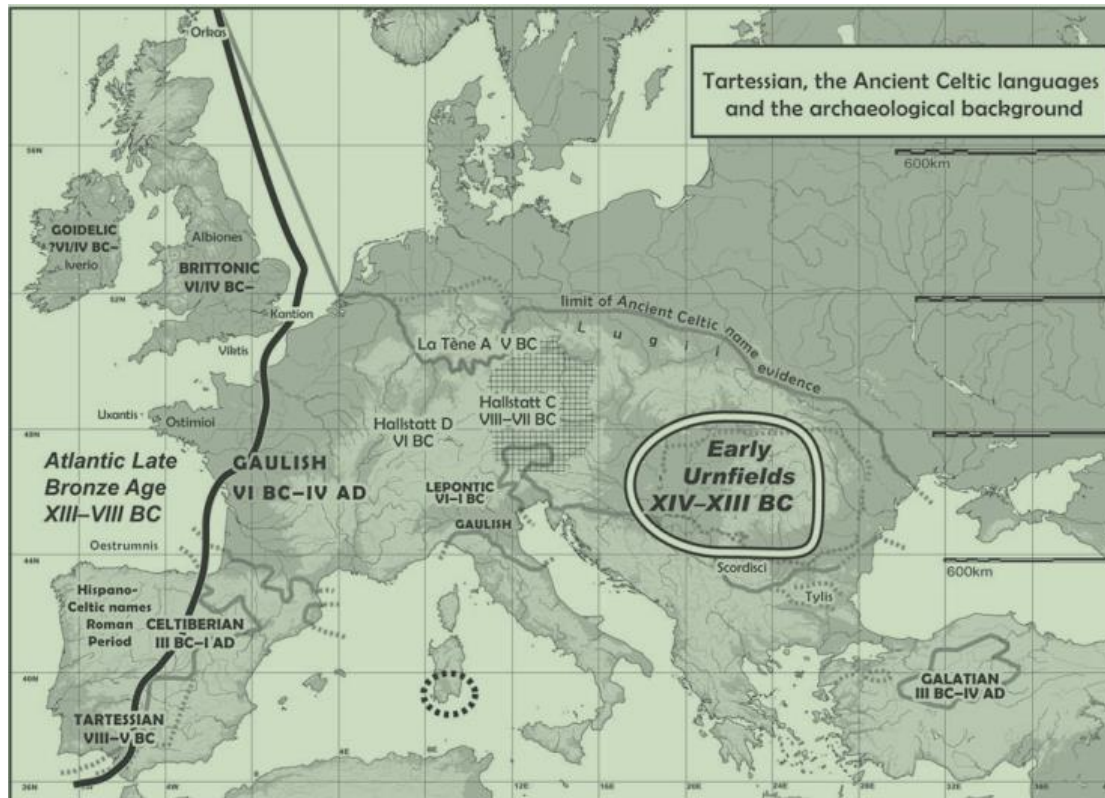
set^aa por. stir. *síd* “mohyla, pokoj, mír, mohyla, kde žijí nadpozemské bytosti”, velš. *sedd* “sídlo”, velš. *hedd* “mír” ((*gor-*)*sedd-* objevuje se v Mabinogi- posvátný kopec, mohyla”, PIE **sedes-*, **sed-* “sídlo”.

Z tartéského nápisu tzv. “Benaciate 2” (nápis psaný do kruhu proti směru hodinových ručiček):

ib^oo-ijon asune uarbaan ek^uurine ob^aar
b^aara[]**t^aa oret^o #ΔOY#AX**[|]**A9A39A3#OY |**
YX YH OY A39A4 | OY4#A Y#YVY#YVY

“Pro ty, které jsem [hrob] přijal, pro Asuna, nejvyššího, pro Ekurine (*Ek^wo-rīgnī* “Koňská královna”), vykoupení... (běžíc pod?)”.

Důležitá zde je zmínka o “koňské královně”- **eku^urine** por. stir. *ech* “kůň”, gal. (měsíc v kalendáři z Coligny) *EQUOS* < PIE **h₁ek̑wos* “kůň” + velš. *rhiain* “ušlechtilá paní”, gal. *rigani*, skt. *rājñī* < PIE **h₃rēǵñⁱih₂* “královna”, por. s galořímskou frází EPONAE REGINAE “Koňské bohyni, královně” s dvěma shodnými elementy jako velšská *Rhiannon* < **Rīgantonā*.



A Case for Tartessian as a Celtic Language, John T. Koch, p. 13

Argumenty pro zařazení tartéského jazyka do jazyků keltských shrnuje J.T Koch takto:

Většina slov, která jsou identifikována jako slova keltského původu v jihozápadních nápisech jsou velmi dobře atestované jakožto základní slovní zásoba ve více než jednom dalším keltském jazyce. Znamé jsou i hispanokeltské paralely.

Zvláště pokud se zaměříme na delší nápisy, ty které jsou identifikovány jako specificky keltské (nebo obecněji řečeno jako Indoevropské) jsou ve většině nad těmi, které jsou původu neznámého. I syntax a slovní spojení (i kontextuální v případě Rhiannon) nabízejí srovnání s jinými keltskými nápisy (závěr, že nápisy jsou keltského původu se tak jeví správnějším než možnost, že se jedná o jazyk jiného původu zmiňující keltská místní a vlastní jména). Výskyt keltských jazyků v tak časném období na iberském poloostrově tak nemůže být vysvětleno jako důsledek šíření halštatské a laténské kultury ze střední Evropy na jihozápad.

4.1.2. **Keltiberština (Hispanokeltština)** je jazyk, kterým mluvily keltské kmeny, které **migrovaly do severovýchodního Španělska v polovině prvního tisíciletí BC**. Většina ze 120 keltibersky psaných textů je velmi krátká. Jazyk mohl být podrobněji studován až po roce 1970, po nalezení nápisu na **bronzové desce v Botorritě** (blízko Zaragozy, Španělsko). Ještě delší nápis téměř identického vzhledu byl nalezen na témže místě roku 1992, bohužel, tyto nálezy obsahují většinou osobní jména. Datují se do **druhého a prvního století př. Kr.** **Písmo** většiny keltiberských nápisů bylo vypůjčeno od sousedící neindoevropské kultury **iberské**, kteří již dlouho předtím obývali španělské pobřeží a převzali své písmo od Řeků a Féniciánů. Jejich písmo bylo modifikací těchto písem a stalo se částečně slabičným.

Keltiberský jazyk patří do jazyků **goidelských**. Je z keltských jazyků považovaný za nejarchaičtější.

Etnonymum *Celtiberi* pro pojmenování keltských kmenů z Iberie (Lusonové, Bellové, Tittové, Arevakové, Pelendoni, Autrigoni, Beroni, Vardulové, Kantabrové, Karpetani) nejspíše vytvořil řecky píšící římský historik Fabius Pictor (první polovina 2. st. Př. Kr.).

Do let 179-150 př. Kr. se datuje nejstarší použití písma na mincích ze Segedy. Od poloviny 2. stol. Př. Kr. se začíná i v jiných městech používat modifikované poloslabičné písmo pro nápis keltiberského jazyka. V některých zápisech se však používalo i písmo latinské.

Příklad z tzv. "Prvního nápisu na bronz z Botorrity" (keltiberská modifikace iberského písma, interpretace podle Meida (1993), překlad Petra Poláková (cp. Fortson p. 315)

TIRIKANTAM BERKUNETAKAM TOKOITOSKUE SARNIKIOKUE SUA
KOMPALKEZ NELITOM

"Co se týče hornatého území [božstev] Togoita a Sarnikia, nařizuje se následující jako nedovolené"

Tiricantam: nejasné. Meidem přeložené jako "území", později však bylo navrženo, že by slovo mohlo mít spojení s číslovkou "třicet", v kontextu třiceti lidí. Fortson navrhuje možnost "koncil" (v římské tradici Romulus rozdělil populaci do třiceti skupin). Pro tento překlad mluví cp. stir. *tríchat-* < **trī-kant-* "třicet" < kelt. **trī-dk̑mt-*; *bercunetacam-* foneticky nejspíše *bergunetacam-* slovo pravděpodobně obsahující kořen slova "kopec"- *berg-* (PIE **bherǵ^h*- cp. něm. *Berg* "hora")- překlad tedy "hornatý; *tocoitoscue sarniciocue* jména míst Togoita a Sarnikia+ *-cue... -cue* (jako lat. *-que ... -que* "oba ... a oba", z PIE **k^we*); *sua combalcez* obsahuje výrok "it has thus been decreed" "tak je to nařízeno" nebo výrok podobný, gramaticky nejasný, možnosti čtení *compalcez, complacez*; *sua* cp. s ang. *so*; *combalcez* nejspíše 3. sg. Minulý čas, s koncovkou **-t*; *nelitom* "není dovoleno" ze stejného kořene jako ang. *let*.

4.1.3. **Leponština v severní Itálii**. Je možné, že se jedná pouze o **dialekt galštiny**. Nejranější leponentské nápisy se datují již **do 6. století př. Kr.** a představují tak **nejstarší dochovaný záznam keltského jazyka**. Většinou se jedná o pohřební nápisy a neobsahují o moc více než osobní jména.

Etnické jméno *Lēpontii* bylo známo antickým autoritám jako byl Caesar, Livius, Plinius a ostatní. Staré etnonymum je stále patrné v místním jménu *Val Leventina*. Do skupiny keltských jazyků se leponština zařadila už díky Rhys Davisoni (1914). **Systematickou analýzu leponentského materiálu provedl až Michel Lejeun r. 1971 (*Études celtiques* 12)**. Všechny dosud nalezené nápisy byly nalezeny v okruhu 50 km od města **Lugano** (jehož jméno se stalo názvem písma používaného pro leponštinu - abeceda odvozená od starého etruského písma). **Nejstarší nápis na poháru z Castelletto Ticino je z druhé čtvrtiny 6. stol. př. Kr. Nejstarší nápisy patří k tzv. kultuře Golasecca s halštatským vlivem.** Pozdější nápisy se již řadí do doby laténské (tu přinesly do severní Itálie galské kmeny kolem 400 př. Kr.)

Velká písmena signalizují možnost čtení znělé i neznělé okluzívy (běžné u abeced etruského původu)

V lepontských textech se především vyskytují osobní jména- hlavně dvojčlenná, druhým jménem je buď jméno otce v genitivu nebo přídavné jméno od něho vytvořené.

Následuje několik jmen a slov jako příkladů z leponštiny:

siTeś = kelt. **sīdens* < ie. **sēd̥ns* "mohyla", ak. sg. od **sēd-os*, sr. stir. *síd* "pahorek obývaný nadpřirozenými bytostmi"

tegu- = kelt. **tengv-* < ie. **dn̥ghu-* "jazyk", sr. stir. *teng*, střvelš. *tafawt*, stkorn. *tauot* "jazyk";

pompe = *p*-kelt. **pempe* < ie. **penk^he* "pět", sr. gal. *pempe* (*pempe-dula* "pětilist"), stvelš. *pimp*, bret. *pemp* "5".

Je zřejmé, že v lepontských textech převažují osobní jména, nejčastěji dvoučlenná. Druhým členem je buď jméno otce v genitivu nebo adjektivum ze jména otce utvořené, *patronymum*.

4.1.4. Galština

Římané používali etnonymum *Galli* jakožto synonymum k *Celtae*. Jméno snad vychází z galoromán. **galia* "síla", sr. korn. *gallos*, sbret. *gal* "moc", ir. *gal* "statečnost" (Pokorný 1959, 351).

Mnoho galských vlastních a místních jmen je také zachováno v řeckých a římských historických rukopisech.

V galské onomastice lze identifikovat několik vlastních jmen, která by mohla představovat **stopy *q*-keltského ('sequanského') substrátu**: např. kmenová jména *Sequanes* (podle řeky a jí zasvěcené bohyně jménem *Sēquana*, dnes *Seine*) nebo *Quariates*, dále říční jméno *Quantia*, jména bohů *Sinquatis* a *Ucuetis*, jména měsíců v kalendáři z Coligny: *Equos*, *Qutio* a *(In)quimon*.

První nápis galského jazyka je náhrobní nápis dochovaný v etruském nápise (5. stol. př. Kr.) a zní *mi Nemetieś* "jsem [hrob] Nemetia".

Nejméně **čtyři různé písemné tradice** byly použity k zápisu galštiny (nebo lépe řečeno jejich čteným dialektům)

- iberské písmo na mincích z jižní Galie (3.-2. stol. př. Kr.)
- písmo *lugano* převzaté od Lepontů (sev. Itálie) (sedm nápisů, z toho 3 latinsko-galské bilingvy) (2.-1. stol. př. Kr.)
- řecké písmo šířící se z řecké kolonie Massalie (dn. Marseille) do zejména jižní, ale i centrální Galie (3.- 1. stol. př. Kr.)
- latinské písmo od dobytí Galie Caesarem (r. 51 př. Kr.) až do 4 stol. po Kr.

Výběr několik galských slov rekonstruovaných na základě glos antických autorů a latinských výpůjček:

brogae "pole" sr. velš., bret. *bro* "krajina", stir. *mruig*.

kurmi [κούρμι] "alkoholický nápoj z kvašeného ječmene", pivo, sr. stir. *cuirm* "pivo", stvelš. *curum*, velš. *cwrw*, bret. *coruf* "pivo"

glastum "modrá barva" (Plinius), sr. stir. *glas* "modrozelený", velš. *glas* "modrý, zelený, šedý"

esox "druh ryby z Rýna", nejspíše losos (Plinius), sr. stir. *éo*, gen. *iach* "losos", velš. *ehawc*, stfbret. *eheuc*

4.1.5. Galatština

Z keltských kmenů se **Galatové dostali nejdále na východ**, až do **Malé Asie**. Keltským jazykem mluvila tato izolovaná skupina poměrně dlouho, **nejméně do 4 stol. po Kr.**, z kterého máme svědectví od **sv. Jeronýma (341-420)**, který zmínil, že Galatové nehovoří řecky, ale že používají jazyk podobný, kterým se mluvilo kolem Trevíru.

Z galatského jazyka se nedochoval žádný nápis, jen **několik glos a vlastních jmen**.

Alexandrijský lexikograf z 5. st. Hesychios zaznamenal jako výslovně galatské glossy např.

bardoí [βαρδοί] "zpívající básníci", sr. gal. βαρδοί (Strabón), stir. *bard*, velš. *bardd*, nebo *kárnon* vedle *kárnux* u Eustathia [κάρνον & κάρνουξ] "trumpeta", sr. gal.-lat. *carnuātus* "roh", lat. *cornu* id.

Pausaniás ve svém cestopise po Řecku z 2. st. n. l. zapsal galatská slova *márkan* [μάρκαν] "kůň" (akuz.) a složeninu *tri-markisía* [τρι-μαρκισία] "skupina tří jezdců", sr. gal. **markos* "kůň" ve složenině *callio-marcus* "podběl", dosl. snad "kopyto koně", ang. "coltsfoot", jak nasvědčuje lat. ekvivalent "ungula equi" (*ungula*- "kopyto"), dále stir. *marc*, velš. *march* "kůň".

Více příkladů nabízí **onomastika** - z následujících příkladů je patrné, že ve vlastních jménech lze identifikovat slova keltského původu:

**bitu-*: *Bitognatos*, *Bitorix*, sr. stir. *bith* "svět (živých)", velš. *bit*; **boud-*: *Boudorís*, sr. stir. *búaid*, velš. *budd* "vítězství"; **brog-*: město *Ecobrogis*, oblast *Erigobrogís* vedle *Brogoris*, sr. stir. *mruig*, velš. *bro* "oblast, území".

Rekonstrukce kompletní gramatiky galštiny či keltiberštiny je bohužel nemožná. Víme však, že tyto jazyky k sobě neměly velmi blízko. Keltiberština byla nejspíše konzervativnější, neboť v ní **byly zachovány flexe podstatných jmen v téměř nezměněné podobě** (dokonce i ablativ a instrumentál, které splynuly již o tisíciletí dříve v chetitštině a řečtině).

Př. u *o-* kmenových podstatných jmen jako *-uz* a *-u* < pozdní PIE **-ōd* a **-ō* (**-oh₁*).

Duál je rovněž zachován u podstatných jmen. Keltiberština také zachovala **neznělou labioveláru**, jako ve spojení *-cue* "a" < **k^we*, zatímco galština je změnila v labiály (př. *pissíumí* "vidím" < **k^wi-*).

Z toho důvodu, že brythonské jazyky taktéž změnilly labioveláry v labiály, galština s lepontštinou je považována za součást širší galobrythonské supervětvě.

4.2. Ostrovní keltské jazyky

Jsou taktéž rozděleny do dvou větví: **goidelské a brythonské**.

Goidelské - írština, skotská gaelština, jazyk manx

Brythonské - velština, kornština, bretonština (a nejspíše jazyk Piktů)

Tyto jsou často označovány jako “Q- keltské” a “P- keltské”, podle toho, v co se změnil původní PIE labioveláry, které se v goidelských jazycích vyvinuly ve veláry a v brythonských v labiály.

IE. *k^w se zachovává v tartéském a keltiberském (hispanokeltském) jazyce, jakožto i v některých specifických („sequanských“) reliktech v galské onomastice a v písmu ogam (kde se přepisuje jakožto latinské Q, odtud název), objevuje jakožto /kʷ/, které vede ke /k/ v jazycích goidelských (irština, skotská gaelština a manx).

V galských dialektech, lepontštině a brythonských jazycích se projevuje jakožto /p/.

Základním rysem P- keltských jazyků (brythonských, ang. Brittonic) je změna keltské labioveláry *k^w na p.

Př. velš. *pump* “pět” < kelt. *k^wenk^we, sr. stir. *cóic*.

Příklady: stir. *cenn*, velš *pen(n)* “hlava”; stir. *mac(c)*, velš. *map* “syn”.

Další charakteristikou brythonské větve je změna počátečního *u na gw-, jako ve velš. *gwr* (stvelš. *guir* “muž”) “muž” < *uīros a *gwyn* “bílý” < *uīndos (por. se stir. *fer* a *finn*).

V historii brythonských jazyků fungoval též umlaut, a to před slabikou obsahující *ā nebo *i, *ī, *j.

Př. velš. *gwen* “bílá”- fem. < *uīndā por. velš. *gwyn* “bílý” < *uīndo.

Klasický “indoevropský vzhled” slov byl silně narušen hlavně díky sérii změn u samohlásek, kterými jsou především:

Ztráta koncových slabik (**apokopa**) (č. *sezob*)

Ztráta vnitřních samohlásek (**synkopa**) (ang. *heav`n*)

Umlaut (přehláska), pro který britští keltologové používají termín ‘**affection**’, je vlastně vyvolán vokálovou harmonií: velš. *gair* “slovo” + *iadur* “sufix přístroje” → *geiriadur* “slovník”.

a-umlaut - jiný typ umlautu je britskými keltology nazýván ‘**infection**’: vysoká samohláska (*i* nebo *u*) se sníží na odpovídající střední samohlásku (*e* nebo *o*) před slabikou obsahující ne-vysokou samohlásku (*a* nebo *o*).

Nom. sg. *uīr-os “muž” > *uīr-as > *uēr-as (nakonec stir. *fer* “muž”)

i-umlaut (i-infection): opačný efekt - vysoká samohláska (*i* nebo *u*) způsobila, že *e* či *o* v předcházející slabice se zvýší na *i* nebo *u*:

mil “med” < *melit, *biru* “nosím” < *berū (dřívější *berō)

Z hlediska relativní chronologie se přehlásky udály historicky jakožto první, brzy po nich následovaly apokopy a synkopy.

V irštině **synkopa působí na každou druhou slabiku** po počáteční přízvukové slabice- např. pre-stir. **cossamil* “podobně” > stir. *cosmil* a **ancossamili* “nepodobný” (pl.) > stir. *écsamli*.

V bretonštině se **synkopa projevila na nepřívukových slabikách** následujících slabiky přízvukové (s výsledky které však více respektovaly strukturu měněných slov- např. *Cunobelīnos* se stal **Cun-belīnos* “silný pes” (Britský král, velš. *Cynfelyn*, ang. *Cymbeline*).

4.2.1. Mutace

Nejvýraznější rys odlišující ostrovní keltské jazyky od ostatních jazyků, a to již v jejich raně středověkých vývojových fázích, je systém **mutací**, tj. **systematických změn**

počátečních konsonantů, ke kterým dochází v závislosti na tom jaké slovo před nimi stojí, nebo i pouze na tom, jaký nesou gramatický význam.

Například **stir. číslovka sé “šest”** nepředstavuje žádnou změnu v konsonantu následujícího slova: *sé guth* “šest hlasů”, zatímco *secht* “sedm” způsobí nazalizaci konsonantu: *secht ngotha* “sedm hlasů”.

(Fortson)

Za tímto systémem, na první pohled nepřehledným, stojí méně nahodilý původ.

Za odhalení tohoto tajemství jako první stál **Franz Bopp** (jeden ze zakladatelů indoevropské lingvistiky v Německu 19. století). Do publikace jeho práce panovaly doposud pochybnosti o tom, zda keltské jazyky vůbec patří do rodiny indoevropských jazyků. Bopp si všiml **konzistentních podobností mezi mutacemi v keltských jazycích a některými lingvistickými rysy objevujícími se v řečtině, latině a zejména sanskrtu.**

Mutace tak byly odhaleny **jakožto stopy koncových slabik vyskytujících se v historických stádiích keltských jazyků.**

Základní terminologie

Sandhi: Ze skt. *sam̐dhi-* „skládající se, spojení“.

Fonologicky podmíněné změny na okrajích forem znaků.

Mutace: Jestliže se forma znaku A v juxtaopozici s formou znaku B změní ve formu C a změna je závislá **na významu a/nebo gramatické funkci znaku A, B nebo celku AB** (a ne na tom, jaké formy znaky mají), je tato **změna podmíněna gramaticky, a nazývá se mutací.**

Prizpůsobování se konsonantů a vokálů jejich okolí. Jde o fonetické změny, při kterých se mění zejména **počáteční konsonant ve slově** (především v závislosti na předchozím slově).

Mutace lze rozlišit do několik skupin (v rámci studia keltských jazyků)

Náslovná mutace: počáteční konsonant podstupuje jednu ze dvou (goidelské jazyky) nebo tří (brythonské jazyky) fonologických změn, **lenizaci, nazalizaci a spirantizaci.**

Mutace na morfémových hranicích uvnitř slov

Vokální mutace

(PhD. Lenka Bičanová, 2015)

Mutace jsou zásadní součástí ostrovních keltských jazyků. Často můžeme jen díky nim určit, jestli je slovo **femininem** či **maskulinem**.

Ir. *cú* „pes“ má formu *kū*, pokud stojí samo o sobě, a stejnou podobu má také po zájmenu *a* „její“. Pokud však stojí po zájmenu *a* s významem „jeho“, jeho forma je /xū/ (psáno *chú*). (Jelikož jsou obě zájmena homofonní, tj. dnes se realizují jako ə, je zřejmé, že změna **k > x** není podmíněna fonologicky, ale gramaticky)

(Bič. p. 10)

Velš. *cath* “kočka”- *ei* [əu] *gath* “jeho kočka” a *ei* [əu] *chath* “její kočka”.

Mutace, která **mění souhlásku na frikativu** se nazývá **lenice**, a mutace, která přidá **nazálu** před následující zvuk je **nazalizace**. Mutace se také objevují uprostřed slov.

Tzv. ‘**radikální**’ **forma slova** (radical form, citation form) je forma vyskytující se izolovaně (termín ve slovnících).

Lenizace (soft mutation, lenition) - nejrozšířenější. Lat. *lenis* “slabý”, často je tento termín překládán jako “oslabení” (nepřesné). Z fonologického hlediska dochází k

1. **sonorizaci (neznělé okluzívy se mění ve znělé okluzívy stejného místa artikulace)** - brythonské jazyky. (např. $p > b$)

2. **konstruktivizaci- okluzívy se mění v konstriktivy stejného místa artikulace** - brythonské i goidelské jazyky.

3. **konstruktivizaci s doprovodnou denazalizací- znělé nazály se mění ve znělé konstriktivy stejného místa artikulace** - brythonské i goidelské jazyky.

(Oslabením bychom tedy mohli nazvat pouze konstruktivizaci, při níž úplný kontakt artikulačních orgánů přechází ve vytvoření úžiny. V keltských jazycích byly staré lenizace spouštěné foneticko-fonologickým okolím postupně **gramatikalizovány**. V důsledku toho jsou v moderních keltských jazycích mutace spouštěny již okolím gramatickým nebo lexikálním, a nikoli okolím foneticko-fonologickým.) (Bič. p. 11)

Následují příklady lenizace u několika vybraných moderních keltských jazyků:

Lenizace ve velšském jazyce

Vyvinuly se ještě před střední velštinou. **Cílem gramaticky** spuštěné lenizace jsou ve velštině **substantiva a adjektiva**, **cílem lexikálně** spuštěné lenizace jsou ještě navíc **slovesa a číslovky**.

Radikální forma	Lenizace: meddal “soft” mutation	Grafém
p	b	$p > b$
t	d	$t > d$
k	g	$c > g$
b	v	$b > f$
d	ð	$d > dd$
g	ø	$g > ø$
m	v	$m > f$
l	l	$ll > l$
r	r	$rh > r$

Gramatické spouštěče:

a) Ve slově následujícím po subjektu ve větě: *naethon nhw° fynd* “they went, šli”

- b) S příslovci času (a někdy způsobu): °*ddwy* °*flynedd yn ôl* “two years ago, před dvěma lety”
- c) Pokud je podstatné jméno použité k oslovení nebo zavolání: °*dewch fan hyn*, °*blant!* “come here, children! Pojd'te sem, děti!”
- d) Obecně se všemi slovy, které podlehy flexi : °*Golles i`r tocyn* “I lost the ticket, Ztratil jsem lístek.”
- e) Po slově, které se ve větě vyskytuje “navíc” základnímu (VSO) sloveso-podmět- předmět vzorci. Jako je patrné například na slově *hefyd* “také”: °*Fe alla i °weld darn o °bapur.* “Vidím kus papíru.”
°*Fe alla i °weld hefyd °ddarn o °bapur.* “Vidím také kus papíru.”

Mutace způsobená kontaktem s určitým slovem (mutace následuje):

- a) Mnoho předložek způsobuje lenizaci: *am, ar, at, dan, dros, gan, heb, hyd, i, o, tan, trwy, wrth.*
- b) Mezi mnohými dalšími můžeme zmínit následující: °*pan* “když”; °*rhy* “příliš”; °*pa* “který?”; °*dyma* “zde je, here is”; °*dyna* “tam je, there is”; °*neu* “nebo” etc.
- c) Některé větné členy: °*fe, mi*
- d) Určitý člen u jmen ženského rodu (mimo těch začínajících na *ll-* a *rh-*).
- e) Po *yn* (u podstatných jmen a přídavných jmen, (mimo těch začínajících na *ll-* a *rh-*).
- f) Po číslovkách 2: °*dau* (f.) and °*dwy* (m.) a 1 °*un* (f.) (mimo těch začínajících na *ll-* a *rh-*).
- g) Některá přivlastňovací zájmena: °*ei* “jeho”, °*dy* “tvoje”
- h) Mnohé přípony také spouští lenizaci:
ex. °*af-* “ne-“ °*rhesymol* “rozumný”- °*afresymol* “nerozumný”
°*di-* “ne, bez” °*gwaith* “práce, zaměstnání”- °*diwaith* “nezaměstnaný”

Bretonština

I v bretonském jazyce je lenizace nejrozšířenější mutací. Její aplikace je velmi podobná jako u velštiny. Lenizace je uplatněna například po mnohých předložkách, negativním členu (*na, ne*), číslovce 2 (*daou* “dva”, *div* “dvě”) a přivlastňovacím zájmenu: (*da* “tvé”) Př: °*kador* “židle”- °*da gador* “tvoje židle”; °*penn* “hlava”- °*da benn* “tvoje hlava”; °*gwele* “postel”- °*da wele* “tvoje postel

Kornština

Příklady lenizace

Lenizace podstatných jmen ženského rodu po určitém členu *an*

°*an drea* [an dre] “to město” < °*tre* [tre] (f.)

°*an wethan* [an weðən] “ten strom” < °*gwethan* [an gweðən] (f.)

Po některých přivlastňovacích zájmenech- “jeho, tvůj”

°*y gi* [i gəj] “jeho pes” < °*kyy* [kəj]

°*the vara* [ðə varə] “tvůj chléb” < °*bara* [barə]

Nazalizace (*nasal mutation* / ir. *eclipsis*) je taková foneticko-fonologická změna, při které se **neznělé okluzívy mohou sonorizovat nebo měnit v nazály stejného místa artikulace**. **Znělé okluzívy se také mění v nazály stejného místa artikulace**. Tato

mutace zasahuje i vokály, před něž se předsouvá nazála. Je daleko méně častější než lenizace.

Irština

Nejčastěji nastává po běžných předložkách následovaných předložkou **an**: *ar an mbord* “na tom stole” (*bord* “stůl”).

Člen **na** způsobuje *eclipsi* v následujícím podstatném jménu v gen. pl.: *na mbád* “těch lodí”.

Předložka **i** “v, ve”: *i bPáras* “v Paříži”.

Množné tvary přivlastňovacích zájmen: **ár** “naše”, **bhur** “vaše” a **a** “jejich” způsobují nazalizaci podstatného jména, které je následuje: *bhur dtír* “vaše země” (*tír* “země”).

Velština

fy “moje” a *yn* “v, ve”: *fy nhad i* “můj otec”- *tad* “otec”

yn Mangor “v Bangoru”

Po některých časových určeních, jako např. *blynedd* “rok” a *diwrnod* “den” číslovky 5-10 podstupují nazalizaci: *chwe mlynedd* “šest let”; *saith niwrnod* “sedm dní”.

Předpona **an-** “ne-” také způsobuje nazalizaci.

an- +posib “možné” – *amhosib* “nemožné”

cofio “pamatovat” – *anghofio* “zapomenout”

Spirantizace (angl. *aspiration mutation / spirantization*) se týká pouze brytonských jazyků. Tato mutace má jen omezený rozsah. Zasahuje neznělé okluzívy **p, t, k**, které se mění v neznělé konstriktivy **f, θ, χ** ve velštině a v kornštině a v konstriktivy **f, z, x** v bretonštině. Z fonologického hlediska lze tedy v těchto změnách spatřovat *konstriktivizaci*.

Velština

a “and”, *â* “with”, *chew* “six”, *ei* “her”, *gyda* “with”, *tri* (m.) “three”, *tua* “towards, about”: *gyda chyfaill* (< *cyfaill*) “s přítelem”.

Bara a chaws “chléb a sýr” (*caws* “sýr”)

Aspirate mutation is not consistently applied except off after **ei** “její”- *ei chath hi* “její kočka” (*cath* f. “kočka”)

Spojka **a** “a” způsobuje spirantizaci následujícího substantiva.

a je odvozeno od protovelšského ***ak** (před samohláskami je forma *ac* zachována i v moderní velštině).

Neznělé okluzívy **p, t, k** se mění na neznělé frikativy (konstriktivy) **f, θ, χ**

tad /tad/ “otec”

mam a thad /mam a θad/ “matka a otec”

< **mammā ak tatos*

Původní konsonantická skupina ***kt** se pravidelně vyvinula v moderní neznělou konstriktivu **θ**, poté však koncové ***k** ze spojky v tomto případě odpadlo (původní spouštěč ***k** zanikl, zatímco změna zůstala a v moderní velštině již není podmíněna fonologicky, ale gramaticky). (Bič. P. 12)

Kornština

Ke spirantizaci dochází po posesivních zájmenech **ə** “můj”, **i** “její” a (**a'gə**) “jejich”. Ve střední kornštině tato mutace též doprovázela číslovku “tři” **trəj**:

oh thees [ə θi:z] “mí muži” < *teez* [ti:z]
i hodna [i hodnə] “její šíje” < *codna* [kodnə]
ago phidn [agə fedn] “jejich hlava” < *pedn* [pedn]

Provekci (angl. *provection*) také pokládáme za typ mutace. Vyskytuje se v brythonských jazycích. Jedná se jak o externí, tak o interní mutaci. V interních pozicích probíhá zvláště **uvnitř kompozit**.

Z fonologického hlediska provekce znamená **desonorizaci znělých okluzív** a méně často též **znělých konstriktiv**, a to za určitých gramatických podmínek v určitém syntaktickém okolí (podrobněji viz provekce ve velštině a v bretonštině).

Provekce byla charakterizována především pro střední velštinu. Moderní jazyk zachovává její stopy, a to především v případě ve vyjádření komparativu a superlativu, a v kompozitech, ve kterých první člen blíže určuje člen druhý:

teg “krásný, světlý”- + *-hed* (ekvativní sufix) → *teced* “stejně krásný (světlý) jako”
+ *-haf* (superlativní sufix) → *tecaf* “nejkrásnější, nejsvětější”
wyneb “tvář” + *pryd* “aspekt, výraz” → *wynepryd* “výraz obličeje”

Kornština

Provekce je spouštěna např. spojkou *mar* [mar] “pokud”: *mar peth traveeth gwrez* [mar pe:ð tra've:θ gre:z] “pokud není nic uděláno” (LIT if is nothing done) < *bith* [be:ð]

Mezi vokalické mutace patří **prevokální aspirace** (angl. *prevocalic aspiration*), která se vyskytuje jak u goidelských, tak brythonských jazyků. Někteří autoři (Ball – Müller 2002: 24–27) tuto změnu necharakterizují jako mutaci, neboť se nejedná o změnu počátečního segmentu, ale o přidání **h** na počátek slova. **Změna je gramaticky podmíněná, a proto ji nazýváme mutací**. Má ovšem, jako jiné mutace sandhiový původ.

Prevokální aspirace tedy nezasahuje počáteční konsonanty slov, **nýbrž jejich vokály**, před které je zpravidla přidána **glotální konstriktiva h** (za předpokladu, že předchozí slovo původně končilo **konstriktivou -s**, která se měla tendenci ztrácet a mezi vokály se měnila v **-h**). V mnoha případech tuto mutaci pozorujeme tam, kde konsonanty podstupují nějakou z výše uvedených mutací.

Velština: Stvelš. *y henw* - velš. *ei henw hi* “její jméno”

Irština: Substantivum při přivlastňovacím zájmenu *a* “její”: *a hathair* “její otec”.

Substantivum po tvaru členu určitého v genitivu singuláru feminin a v nominativu plurálu: *na habhann* (< *abhainn* „řeka“) “(z) řeky”.

Rekonstrukcí starších podob je možné dokázat, že původ keltských mutací vychází ze sandhiových změn. V případě náslovných mutací u keltských jazyků je však ovlivněn počáteční konsonant druhého slova (a ne koncový konsonant prvního slova, jako je tomu v češtině, sanskrtu či dalších jazycích). Během historického vývoje pak koncové

segmenty prvního slova odpadly (především v důsledku pravidelných zvukových změn), zatímco změny, které zaniklé segmenty způsobily v následujícím slově zůstaly zachovány.

Fortson (p. 317) uvádí tento příklad:

Lat.	Stir.
<i>quīnque</i> “pět”	<i>cóic gotha</i> /γoθa/ “pět hlasů”
<i>septem</i> “sedm”	<i>secht ngotha</i> “sedm hlasů”
<i>sex</i> “šest”	<i>sé gotha</i> “šest hlasů” (bez mutace)

4.3. Další morfosyntaktická specifika

Flexe předložek

Velština

Většina předložek (ve velštině, ale i v jiných keltských jazycích) způsobuje mutace po nich následujících slov a podstupují specifická pravidla flexe s jmény, podstatnými jmény a zájmeny.

Ve velštině mezi základní předložky patří: *â (AM), am*, ar*, at*, cyn, (o) dan*, dros*, efo, gan*, ger, gyda (AM), heb*, hyd*, i*, mewn, o*, oddiar*, rhag, rhwng, tan*, trwy*, tua (AM), wrth*, yn (NM)*.

Příklady mutací:

am^oddim “pro nic”, *dan^oofal* “pod péčí”, *i^o Fangor* “do Bangoru”, *ar^ofwrdd* “na stole”...

Se zájmeny, spojovací slabika je vložena mezi předložku a zájmeno. Tato slabika je specifická pro každou předložku (a vzorec pro časování je podobný jako u sloves).

Některé předložky jsou však neohebné, jako například *gyda* “s”.

Porovnání forem *gyda* “s” a *ar* “na, o”.

S vlastním jménem:	<i>gyda Sian</i>	<i>ar Sian</i>
S podstatným jménem:	<i>gyda`r ferch</i>	<i>ar y`ferch</i>
Se zájmenem:	<i>gyda hi</i>	<i>arni hi</i>

Příklad flexe předložky *ar* “na, o”:

osoba	sg.	pl.
1	<i>arna i</i>	<i>arnon ni</i>
2	<i>arna ti</i>	<i>arnoch chi</i>
3	<i>arno fo/fe arni hi</i>	<i>arnyn nhw</i>

Kornština

Ohebnými předložkami jsou například:

urt “u”; *thurt* “z, od”, *en* “v, ve”, *genz* “s, se”; *war* “na”...

[*genəmə*] “se mnou” < [*genz*] “s”

[*ðəðə*] “jemu” < [*ðə*] “to- dat.”

[ragə wəj] “pro tebe” < [rag] “pro”

Příklad flexe předložky [ðə] “k”

osoba	sg.	pl.
1	[ðə vi ~ ðemə]	[ðə nəj ~ ðən]
2	[ðə tʃi ~ ðiz]	[ðə wəj ~ ðəo]
3 m.	[ðə e ~ ðəðə]	[ðə n'dzəj ~ ðəðə(ns)]
3 f.	[ðə həj ~ ðəði]	

Kolektivní podstatná jména, duály a dvojité plurály

Některá podstatná jména v keltských jazycích (zvláště pak brythonských) označují skupinu objektů. **V tom případě, že se chceme vyjádřit o jediném individuu z příslušné skupiny, je nutno použít doplňující koncovku.**

Například v bretonštině je jí koncovka *-enn*: *geot* “bylina” vs. *geotenn* “snítka byliny, stéblo trávy”; *kouevr* “měď” vs. *kouevrenn* “kousek mědi”, *merien* “mravenci” vs. *merienenn* “mravenec”; *blev* “vlasy col.” vs. *blevenn* “vlas”.

Ve velštině se kolektivní podstatná jména týkají především rostlin a živočichů (zvláště malých či žijících v kolonách, stádech, hejnech atd.). Pokud chceme specifikovat, že myslíme jednu věc nebo jedince, taktéž přidáme vhodnou koncovku.

Srovnání:

sg./pl.	cath	kočka	cathod	kočky
kol./jedinec	moch	prasata (skupina)	mochyn	prase
sing/pl.	llyfr	kniha	llyfrau	knihy
kol./jedinec	coed	les	coeden	strom

Ve velštině je daleko více kolektivních podstatných jmen mezi **femininy**. Jednotlivá jednotka se tvoří příponou **-en**.

afan	maliní	afanen	malina
mellt	blesky	mellten	blesk, záblesk
piod	straky	pioden	straka
dail	listí	deilen	list
derw	dubové mlází	derwen	dub
cyll	lískové mlází	collen	líška

V případě maskulin, koncovka je **-yd**. Jde o běžněji používaná slova.

adar	ptáci	aderyn	pták
dillad	oblečení	dilledyn	kus oblečení
pysgod	hejno ryb	pysgodyn	ryba

morgrug	mraveniště, kolonie m.	morgrugyd	mravenec
plant	děti	plenty	dítě

Příklady lze najít i v kornštině:

hazan [hazən] “semínko” ← pl. *haze* [ha:z] “semínka, sémě” (skupina) (Sg. sufix **-ən**)

Duál se objevuje u podstatných jmen označujících části těl a orgánů, které se objevují v páru.

V **bretonštině**, jsou tyto většinou tvořeny přidáním předpony *daou-* u maskulin a *div-* nebo *di-* u feminin.

lagad “oko” (m.) vs. *daoulagad* “oči”; *dorn* “ruka” (m.) vs. *daouarn* “ruce”; *bronn* “prs” (f.) vs. *divronn* “prsy”.

Ve **velštině** jsou duály jednoduše rozpoznatelné. Všechny obsahují element **deu-** nebo **dwy-** “dva”:

dydd “den” vs. *deuddydd* “dvojdní, dva dny”

mis “měsíc” vs. *deufis* “dvojměsíci, dva měsíce”

llaw “ruka” vs. *dwylo* “ruce”

V případě **kornštiny**:

brodn [brodn] → *devran* [divran] “prsy”

pednglin [pedn'gli:n] → *pedndowlin* [pedndowlin] “kolena”

V mnohých případech byly duály v kornštině opuštěny pro plurály s příslušnými pravidelnými koncovkami. Jako např.

lagaz [lagəs] “oko” → *lagagow* [lagadzɔ] “oči”

gar [gar] “noha” → *garro* [garo] “nohy”

Dvojité plurály

Popisují velmi jemné rozdíly ve významu.

V bretonštině jsou vytvářeny koncovkou **-eier**: *parkoù* “pole”- *parkeier* “venkov”; *edoù* “mouka”- *edeier* “obiloviny”.

Rozdíly: *bragez* “nohavice”- *bragoù* “kalhoty”- *brageier* “kalhoty- více kalhot”.

Velština - příklady (také se pozmění význam slov)

<i>bron</i> “prs, hrud”	<i>bronnau</i> “prsy”	<i>bronnydd</i> “kopce”
<i>pryd</i> “čas, období, příležitost”	<i>prydau</i> “jídla”	<i>prydiau</i> “časy”
<i>ysbryd</i> “duch”	<i>ysbrydion</i> “duchové”	<i>ysbrydoedd</i> “duše”

Barvy

Základní barvy keltského původu v pozdní kornštině byly: *due* [diw] “černá”, *gwidden* [gwidn] “bílá”, *loos* [lu:z] “šedá”, *galze* [gla:z] “všechny odstíny modré, zelené a šedé”, *reeth* [ri:ð] “červená” a *mellon* [melən] “žlutá”. *Güêr* [gwe:r] “zelená” byla výpůjčka z latiny. Později však slovo pro “zelenou” *güêr* [gwe:r]

nahradilo původní *galze* [gla:z] ve vyjádření “zelenosti” rostlin a trávy a bylo přidáno i slovo *bloü* označující specificky modrou barvu, což znamenalo, že původní *galze* [gla:z] se přestalo používat při popisu jak modrých, tak zelených tónů. Podobné uspořádání nalezneme u velštiny.

V kornštině existovala jména i pro jiné barvy. Byly to však pouze složeniny. Ve velštině jsou jimi anglické výpůjčky.

Korn. *kigliü* [kigliw] “růžová”, doslova “barva masa” and *ruthvelyn* [riðveləŋ] “oranžová”, doslova “červená-žlutá”.

Např. tradičně ve velštině “růžová” byla *gwyncoch* “bílá-červená”, kdežto v moderní velštině je preferováno slovo *pink* “růžová”. Dalším příkladem může být *oren* “oranžová” nebo *brown* “hnědá”.

Barvy ve velštině (*lliwiau*):

du “černý” - z pbryth. **duþ* “černý”, pkelt. **dubus* “černý” < PIE **d^hewb^h*- “černý”;
gwyn “bílý, jasný”, fem. *gwen*, pl. *gwynion* - z protobryth. **gwinn* “bílý” < protokelt. **windos* “bílý” < PIE **windos* “průzračný, jasný”;

coch “červená” - nejspíše z lat. *coccinus* “rudý, šarlatový”;

melyn “žlutý, blond, světle hnědý, zlatavý”, střvelš. *melyn* “žlutý” z protokelt. **melinos* z **meli-* “med” (velš. *mêl* “med”), PIE **melit-* “med”.

glas “modrý, azurový, mořská zeleň, zelenkavá” < protobryth. **glas* “modrý, zelený” < protokelt. **glastos* “modrý, zelený”, PIE **ǵ^hlh₃stós*, z **ǵ^helh₃*- “modrý, zelený”.

llwydd “šedý, zakalený” - z protobryth. **luïd*, z protokelt. **ϕlētos* “šedý”, PIE **pel-* “šedý”.

gwyrd “zelený, modrozelený, šedý, jako trávník zelený”, fem. *gwerdd*, pl. *gwyrdion*. Z lat. *viridis* “zelený”.

Rody u číslovek a dvacítková numerická soustava

V moderních keltských jazycích se paralelně s novější desítkovou numerickou soustavou (jejíž plošné používání bylo inspirováno nástupem angličtiny) používá i původní **soustava dvacítková**.

Bretonština

V bretonštině je tak numerický systém desítkový, založený na čísle **-dek** kombinován se systémem založeným na čísle dvacet **-ugent** (dvacítkový systém).

Čísla “dva”, “tři” a “čtyři” mají odlišené mužské a ženské tvary, stejně tak jako číselné kombinace, které těmito čísly končí (22-24 etc.) a s počítaným jménem se schodují v rodě.

“dva”: m. *daou*; f. *div*: *daou baotr*, *div blac'h* “dva chlapci, dvě dívky”

“tři”: m. *tri*; f. *teir*: *tri mab*, *teir merc'h* “tři synové, tři dcery”

“čtyři”: m. *pevar*; f. *peder*: *pevar mevel*, *peder matezh* “čtyři číšníci, čtyři číšnice”.

Velština

Čísla 2-4 mají taktéž mužské a ženské tvary.

Ve velštině, od číslovky 11 dále existují dva rovnocenně platné systémy počítání-původní dvacítkový a nový desítkový. **Některá čísla založená na dvacítkovém systému jsou krátké a jsou běžně užívány v každodenní konverzaci.** Těmito jsou

především: 12: “*deuddeg*“ (dvacítková s.), „*un deg dau*“ (desítková s.); 15 “*pymtheg*“ (dvacítková s) “*un deg pump*“ (desítková s); 18 “*deunaw*“ (dvacítková s), “*un deg with*“ (desítková s) and 20 “*ugain*“ (dvacítková s), “*dauddeg*“ (desítková s). Původní dvacítková soustava se používá především v kontextu počítání hodin, roků a peněz.

Počítání roků (ukázka mutací a číselného systému)

Velšské slovo pro “rok” je *blwyddyn* (f.), pl. *blynyddoedd*, existují ale i varianty *blynedd* a *blwydd* podle kontextu a syntaxe. *Blynedd* se používá s čísly. *Blwydd* se používá v kontextu “*kolik let někdo nebo něco má*”. Všechny tyto varianty jsou ženského rodu a proto i použité číslovky 2-4 jsou rodu ženského.

<i>Dwy *flynedd</i>	Dva roky
<i>Tair blynedd</i>	Tři roky
<i>Pedair blynedd</i>	Čtyři roky
<i>Pum *mlynedd</i>	Pět let
<i>Chwe *mlynedd</i>	Šest let
<i>Saith *mlynedd</i>	Sedm let
<i>Wyth *mlydedd</i>	Osm let
<i>Naw *mlynedd</i>	Devět let
<i>Deng *mlynedd</i>	Deset let

Irština

Irština písma ogam (tzv. prvotní irština) – 4.-7. stol. po Kr.

Nápisy mají velmi nekonzistentní ortografická pravidla. Je však zřejmé, že v tomto období se ještě neprojevíly apokopa, synkopa nebo vokalické změny.

Př. *maq(q)i* “toho syna”- stir. *maicc*
velitas “barda, bardovo”- stir. *Filed*

Labioveláry byly v rané historii irštiny transformovány na obyčejné **veláry**. V **ogamském písmu** však ještě nalezneme zvláštní znak pro *k^w*, které je přepisované jakožto **Q**, např. *maq(q)i* “toho syna” < **mak^(w)k^wi*- oproti stir. *maicc*, další znak nesl hodnotu *g^w* před tím, než se přeměnil na *g*.

7. století - příchod křesťanství - **latinka** (irští mniši se naučili latinku v západní Británii od mnichů mluvících velšsky. Během 5-6 stol. Irština dramaticky změnila svůj ráz z podoby téměř galské (nebo latiské) do podoby charakterizující irštinu.

Do 7. stol. Archaická stará irština. Archaická stará irština byla předchůdcem i skotské gaelštiny a jazyka manx.

Do pol. 10. stol. Klasická stará irština (některé rukopisy za zachovaly na evropském kontinentě: Milán, Turín etc.). Stará irština vládla extrémně vysokým počtem fonémů (v porovnání s ostatními evropskými jazyky), hlavně souhlásek. Pouze **18 znaků** sloužilo k zaznamenání více než **66 různých** zvuků (na každý znak připadaly v průměru více než 3 fonémy). V jazyce staré irštiny lze již zaznamenat náslovné konsonantické mutace.

10.-13. stol. Střední irština - rozsáhlé morfologické a fonetické změny. Redukce fonémů a velké změny v morfologii. Zjednodušila se především slovesná flexe. Toto období také doprovázelo pronikání četných skandinávských výpůjček do slovní zásoby.

Po 13. stol. irština získala podobu velmi blízkou té dnešní. Kodifikace jazykových norem bardy a literární elitou ve 13. století.

V 17. století tento “cech” bardů a literátů zanikl a vytříbily se **rozdíly mezi regionálními variantami**, které existují až dodnes: dialekty historických provincií **Munster, Connacht a Ulster**.

V moderní irštině se také **redukoval počet fonémů na 52**. Veliký počet fonémů byl vyřešen zavedením **tzv. tvrdých (broad) a měkkých (slender) konsonantů (palatalizace)**.

Konsonantický systém irštiny je postaven na základní opozici mezi prostými/velarizovanými (broad) a palatalizovanými (slender) segmenty.

V irštině téměř všechny konsonanty existují v párech, ve kterých první je označen jako “broad” “silný” a druhý jako “slender” “úzký”. “Broad” konsonanty jsou velarizované (jazyk směřuje k měkkému patru) nebo jsou to veláry (/k/, /g/), zatímco “slender” konsonanty jsou palatalizované (jazyk směrem k tvrdému patru). Tento kontrast je v irštině často nese význam slova. Skutečnost, jestli jsou konsonanty “broad” či “slender” určuje nejen výslovnost těchto konsonantů samotných, ale také výslovnost okolních vokálů.

Př. *bó* “kráva” vs. *beo* “živý”.

Lenizace v irském jazyce

konsonant	lenice	výslovnost	
		Broad (široký)	Slender (úzký)
p	ph	[f]	[f]
b	bh	[v] or [w]	[v]
m	mh	[v] or [w]	[v]
n	Beze změny	[n]	[n]
t	th	[h]	[h]
d	dh	[ô]	[j]
c	ch	[x]	[ç]
g	gh	[ô]	[j]
l	Beze změny	[l]	[l]
f	fh	Nevyslovuje se	Nevyslovuje se
s	sh	[h]	[h] nebo jako [ç] před dvojhláskami eó, iú a v některých případech před eá

- Určitý člen **an** způsobuje mutaci jednotných jmen ženského rodu (mimo genitivů): *cearc* “slepice”- *an chearc* “ta slepice”.
- Jména mužského rodu jednotného čísla podstupují lenizaci v genitivních formách: *gairm an choiligh* “kohoutí zakokrhání” (*coileach* – nom. “kohout”)
- Vokativní člen **a** způsobuje lenizaci: *a Phádraig*.
- Přivlastňovací zájmena **mo** “můj”, **do** “tvůj” a **a** “jeho”: *carr* “auto”- *mo charr* “moje auto”.

- e) Číslovky 1-2 a 3-6 způsobují lenizaci, pokud po nich následuje podstatné jméno v jednotném čísle: *mí* “měsíc”- *ceithre mhí* “čtyři měsíce”; *carr* “auto”- *trí charr* “tři auta”.
- f) Mnohé běžné předložky způsobují lenizaci. Uveďme si například: *do*: *do Sheán* “Johnovi” (*Seán*); *ó mhaidin* “od rána” (*maidin*).
- g) Často druhé slovo ze slovních spojení (slovo charakterizující slovo první) : *bó bhainne* “dojnice” (*báine*), *muintir Chiarraí* “lidé z Kerry”, *tine mhóna* “rašelinový oheň” (*móna* “rašelina”).
- h) Podstatná jména ženského rodu ve všech pádech mimo genitivu a mužského rodu v genitivu sg. spouští lenizaci u následujícího přídavného jména: *bean mhaith* “dobrá žena” (*maith* “dobrý”), *an fhir mhaith* “dobrého muže”.
- i) První hlásky slovesných tvarů v imperfektu, kondicionálu a minulých časů a první hlásky sloves ve vztažných větách: (*mol* “oslavovat”): *mholainn* “oslavoval jsem”, *mholfainn* “oslavoval bych”, *mholas* “oslavoval jsem”, *an fear a mholfadh* “muž, který by oslavoval”, etc.
- j) Člen *ní*, který formuje záporny spolu s dalšími slovesnými členy a spojkami končícími na *-r*, stejně jako *má* “pokud”: *ní mholaim* “neoslavuji”, *níor mholas* “neoslavoval jsem”, *má mholaim* “pokud oslavuji”.

Pády

Irština redukovala počet pádů podstatných jmen na pět: **nominativ, vokativ, akuzativ, genitiv a dativ**. Představuji zde *o*-kmen *fer* “muž”, *ā*-kmen *túath* “kmen” a konsonantický (*nt*) kmen *carae* “přítel”. **Irština jako jediný IE jazyk rozlišuje u *o*-kmenů nominativ a vokativ v plurálu**. Tato skutečnost má své opodstatnění v tom, že nominativ/vokativ plurálu **-ōs* byl nahrazen v nominativu původem pronominální koncovkou **-oi*, zatímco si udržel svoji původní formu ve vokativu.

	Sing.	Pl.	Sing.	Pl.	Sing.	Pl.
nom.	<i>fer</i>	<i>fir^L</i>	<i>túath^L</i>	<i>túatha</i>	<i>carae</i>	<i>carait</i>
voc.	<i>á fir^L</i>	<i>á firu</i>	<i>á thúath^L</i>	<i>á thúatha</i>	<i>á charae</i>	<i>á chairtea</i>
acc.	<i>fer^N</i>	<i>firu</i>	<i>túath^N</i>	<i>túatha</i>	<i>carait^N</i>	<i>cairtea</i>
gen.	<i>fir^L</i>	<i>fer^N</i>	<i>túaithe</i>	<i>túath^N</i>	<i>carat</i>	<i>carat^N</i>
dat.	<i>fiur^L</i>	<i>feraib</i>	<i>túaithe^L</i>	<i>túathaib</i>	<i>carait^L</i>	<i>cairtib</i>

Číslovky

Irské číslovky:

Základní číslovky v keltských jazycích

	keltiberský	st.írský	n.írský	gaelský	manx	velšský	kornský	bretonský	galský
1		<i>óin- óen-</i>	<i>aon</i>	<i>aon</i>	<i>umane</i>	<i>un</i>	<i>vn</i>	<i>un</i>	
2 m. f.		<i>dáu</i>	<i>dó/dhá</i>	<i>dí</i>	<i>jees</i>	<i>dau dwy</i>	<i>dew dyw</i>	<i>daou diou</i>	<i>uo-dui "2x"</i>
3 m. f.	<i>tiris ak. sg.</i>	<i>trí h- téoir</i>	<i>trí</i>	<i>trē</i>	<i>tree</i>	<i>tri tair</i>	<i>try, tri te(y)r, tyr</i>	<i>tri teir</i>	<i>tidres</i>
4 m. f.	<i>ku[etu(o)r]i</i>	<i>cetha(i)r cethéoi r</i>	<i>ceathair ceithre</i>	<i>ceithir</i>	<i>kiare</i>	<i>pedwar pedair</i>	<i>peswar peder, -yr</i>	<i>pevar peder</i>	<i>petuar[ios] (ord.)</i>
5	<i>kuekue-</i>	<i>cóic</i>	<i>cúig</i>	<i>cóig</i>	<i>queig</i>	<i>pump</i>	<i>pump</i>	<i>pemp</i>	<i>pinpe-, pompe-</i>
6	<i>sues</i>	<i>sé h-</i>	<i>sé</i>	<i>sia</i>	<i>shey</i>	<i>chwech</i>	<i>whe(gh)</i>	<i>c'houec'h</i>	<i>suexos (ord.)</i>
7		<i>secht^N</i>	<i>seacht</i>	<i>seachd</i>	<i>shiaght</i>	<i>saiith</i>	<i>seyth, syth</i>	<i>seiz</i>	<i>sextan/m-</i>
8		<i>ocht^N</i>	<i>ocht</i>	<i>ochd</i>	<i>hoght</i>	<i>wyth</i>	<i>eth</i>	<i>eiz</i>	<i>oxtu-</i>
9	<i>nouan-</i>	<i>no^N</i>	<i>naoi</i>	<i>naoi</i>	<i>my</i>	<i>naw</i>	<i>naw</i>	<i>nao, nav</i>	<i>name[os] (ord.)</i>
10	<i>TeKam-</i>	<i>deich^N</i>	<i>deich</i>	<i>deich</i>	<i>jeih</i>	<i>deg</i>	<i>dek</i>	<i>dek</i>	<i>decam-</i>
20		<i>fiche</i>	<i>fiche</i>	<i>fichea d</i>	<i>feed</i>	<i>ugain</i>	<i>ugens</i>	<i>ugent</i>	<i>Voconti-? (etn.)</i>
30		<i>tricha</i>	<i>tríocha; deich fichead; deich is fiche</i>			<i>deg ar hugain</i>	<i>dek warn- ugens</i>	<i>tregont</i>	<i>tricontis</i>
40		<i>cethor- cha (stř)</i>	<i>daichea d</i>		<i>daeed</i>	<i>deugai n</i>	<i>dew vgens</i>	<i>daou- ugent</i>	
50		<i>cóica</i>	<i>caoga; lethchéad deich is daichea d</i>		<i>leihchea d</i>	<i>hanner cant; deg a deugai n</i>	<i>hanter cans</i>	<i>hanter- kant</i>	
60		<i>sesca (stř)</i>	<i>seasca; trí fichid</i>			<i>trigain</i>	<i>try vgens</i>	<i>tri-ugent</i>	
70		<i>sechtmo- go</i>	<i>deich is trí fichid</i>			<i>deg a thrigai n</i>		<i>dek ha tri-ugent</i>	
80		<i>ochtmo- ga (stř)</i>	<i>cheithre fichid</i>			<i>pedwar ugain</i>		<i>pevar- ugent</i>	<i>ox[...] antia</i>
90		<i>nócha (pozd.)</i>	<i>deich is cheithre fichid</i>			<i>deg a phedwar ugain</i>		<i>dek ha pevar- ugent</i>	
100	<i>kantom</i>	<i>cét</i>	<i>céad</i>	<i>ceud</i>	<i>keead</i>	<i>cant</i>	<i>cans</i>	<i>kant</i>	<i>canto-</i>
1000	<i>šan- KilisTa-</i>	<i>míle</i>	<i>míle</i>	<i>mēle</i>	<i>thousane</i>	<i>mil</i>	<i>myl</i>	<i>dek-kant mil</i>	

I přes propagaci desítkového systému ve školách je dvacítkový systém stále oblíben v každodenním jazyce. Moderní irština používá anglickou výpůjčku *scór* “score, skupina dvaceti” pro “dvacet”: *trí scór is ceithre leabhar* “64 knih”.

Když jsou číslovky ve spojení se jmény, číslovky 1-10 jsou přídavná jména se všemi charakteristikami přídavných jmen (s jedinou změnou, kterou je fakt, že stojí před podstatným jménem). (Číslovky 2, 3 a 4 měly ve staré irštině své pády, dnes jsou však neohebné).

V irštině také existují tzv. **osobní tvary číslovek**, které se používají **pouze k počítání lidí**. Jsou vytvořeny jako složená slova číslovek a *fear* “člověk”: *ocht ar* “osm lidí” (<

ocht “osm” + *fear* “člověk”- “skupina osmi lidí”). Jsou zde výjimky, například číslovka pro “jednoho člověka”, která ve staré irštině byla *oenar* (< *oen* “jeden” + *fer* “člověk”, která však v moderní irštině převzala význam “sám”).

Gaelština

U skotské gaelštiny lenizace může být (mimo jiné) ukazatelem:

a) času:

Př:

<i>snàmh</i>	<i>thusa</i>	>	<i>shnàmh</i>	<i>thusa</i>
plavat-imp.	2 sg. důr.		swim-past	2 sg. důr.
“ty plav!”			“ty jsi plaval!”	

b) Určitost/neurčitost:

craobh “strom” > *a' chraobh* “ten strom”

c) vlastnictví:

a cas “její noha” > *a chas* “jeho noha”

d) Pádovou shodu:

taob ceàrr “špatná strana” > *air an taob chearr* “na té špatné straně”

5. Dialektologie moderních ostrovních jazyků

Dalším specifíkem moderních keltských jazyků je **velký počet používaných dialektů** (a v moderní době relativně malý počet mluvčích). Vzniká tak nebezpečí **politizace dialektové otázky a spory o “oficiální dialekt” a použitou ortografii** (jako je tomu třeba u bretonštiny).

Bretonština

Bretonština vyniká největší dialektickou rozmanitostí ze všech keltských jazyků. **Tradiční rozdělení dialektů sleduje hranice starověkých diecézí Bretaně.** Rozlišit lze **čtyři hlavní dialektické oblasti- Léonais, Trégorrois, Cornouaillais a Vannetais** (někdy nazývaný **Haut-Vannetais**). **Léonský dialekt je nejarchaičtější a stal se základem pro standardní jazyk, zatímco Vannetais je tradičně jazykem literární bretonštiny.** Tyto dva dialekty jsou si navzájem natolik vzdálené, že Vannetais je některými badateli považován za samostatný jazyk (Ternes 1992). Na největším území Bretaně se hovoří dialektem **Cornouaillais** (který však v sobě zahrnuje směsici navzájem si velmi odlišných dialektů). **Realita je tedy taková, že většina bretonsky hovořících lidí nerozumí ani jedinému ze standardizovaných nářečí.** Další problém pro bretonštinu představuje **mnohost používaných ortografií. Jen pro moderní bretonštinu existují čtyři způsoby zápisů standardní bretonštiny a dva samostatné pro Vannetais.** Tyto ortografie zastupují nejen jednotlivé dialekty a jejich zeměpisné správné jednotky, ale také příslušné politické názory. Proto je problém bretonských dialektů a jejich zápisu doposud choulostivým problémem. Nejčastěji používanou ortografií (i v této práci) je *orthographe unifiée* taktéž známa jakožto **zedachek**.



Velština

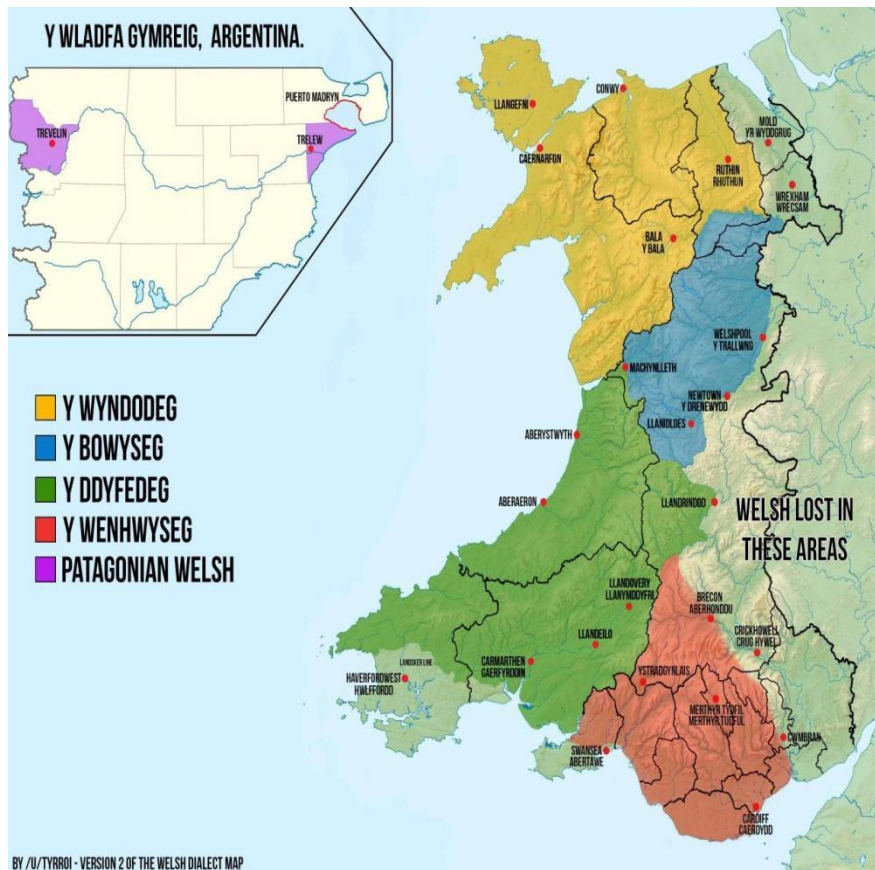
Nejprve musíme rozlišit mezi **literární velštinou a hovorovou velštinou**. Ta literární byla **uměle vytvořena v 16. století pro překlad Bible (W. Morgan)**, a šlo o účelové zachování jazyka v jeho učené, více sofistikované formě (důkaz, že se svojí komplexní gramatickou strukturou a slovní zásobou vyrovná angličtině), aby standardizovala psaný jazyk, a nikdo jí nepoužívá a ani v minulosti nepoužíval jakožto hovorový jazyk (existence této “literární” formy “proper Welsh” stále stojí za nízkým sebevědomím rodilých mluvčích při používání velštiny).

Hovorová velština se pak dále dělí na několik dialektů dle regionů. Zjednodušeně, **největší dialektický kontrast existuje mezi severním a jižním dialektem**. Existuje i rozdíl mezi západními a východními dialekty. Ostrov Anglesey je také možno označit jako region se svým specifickým dialektem (i když je většinou zahrnován do dialektu severního a rozdíly ve slovní zásobě či syntaxi jsou minimální).

Názvy dialektů dle dominujícího hrabství-

1. Severozápadní- venedotský (Gwynedd)+ Anglesey
2. Severo- a středovýchodní- ordovický (Clwyd a powys)
3. Jihozápadní- demetský (Dyfed)
4. Jihovýchodní- silurský (západní, střední a jižní Glamorgan a Gwent)

+ velština používaná v argentinském **Chubutu**



V době pádu Římské říše se téměř na celém území Británie používala nepříliš diferencovaná brythonština, i když vzdělané vrstvy obyvatelstva v písemném styku upřednostňovaly latinu. V r. 410 po Kr. římská vojska Británii opustila a ostrov byl vydána na pospas nájezdníkům z okolních národů. Situaci využívají západogermánské kmeny Anglů, Sasů, Jutů a Frísů a od poloviny 5. stol. pronikají do Británie. Na počátku 7. stol. mezi brythonská území patří již pouze Cornwall, Wales a Cumbria. V této době také vrcholí intenzivní germanizace. Příchod Germánů rozdělil brythonsky mluvící území na několik navzájem izolovaných nářečí.

7.-9. stol. - archaická velština: místní a osobní jména v latinských rukopisech.

Stará velština (9. - 13. století) – již existují souvislé domácí texty. Grafémy **b**, **d** a **g** v mediální a koncové pozici slouží k zápisu neznělých okluzív **p**, **t** a **c**. Podobně i znělé konstriktivy **v**, **ð**, **ɣ** a **ŵ** byly zapisovány grafémy **b**, **d**, **g** a **m**. V tomto období lze spatřovat základ moderního pravopisu keltských jazyků.

12. století - střední velština: zvukové změny v jazyce (např. denazalizace **ŵ** > **v** měla za důsledek rozšíření počtu grafémů o **y** a **w**) zapříčinily částečnou alternaci starovelšského pravopisného systému. Období střední velštiny je udáváné až do 15. století.

Od 15. stol. - moderní velština. Začaly se plně uplatňovat náslovné mutace konsonantů i v pravopise a tento znak je hodnocen jako počátek moderní velštiny.

Grafémy **dd** s **f** reprezentují **ð** a **v**.

1588 William Morgan: první velšský překlad Bible.

Dialektové odlišnosti velštiny se projevují nejvýznamněji ve **slovní zásobě a fonologii**. Gramatické odlišnosti jsou jen zanedbatelné a představují vážnější problémy jen pro ty, kteří se velštinu učí jako cizí jazyk. Zde je možná radno zmínit, že většina učebnic velštiny (jakožto cizího jazyka) pojednává o jižním dialektu, kdežto většina rodilých mluvčích velštiny používá dialekt severní. To představuje problém pro většinu studentů velštiny, kteří si chtějí svoje nové jazykové dovednosti vyzkoušet v praxi. V posledních několika letech však vyšly i severské varianty knih podle kterých se lze velština jakožto druhý jazyk lze naučit. Stále však chybí kvalitní materiály k výuce velštiny jakožto druhého jazyka.

Některé příklady odlišné slovní zásoby u severního a jižního dialektu. Ve většině případech se odlišnosti týkají malé skupiny velmi běžně používaných slov:

severní dialekty:		jižní dialekty:
<i>taid</i>	“děda”	<i>tadcu</i>
<i>nain</i>	“babička”	<i>mamgu</i>
<i>rwan</i>	“nyní”	<i>nawr</i>
<i>allan</i>	“venku, vně”	<i>mās</i>

Odlišnosti ve výslovnosti jsou předvídatelné a kopírují rozdělení dialektů na severní a jižní.

Několik příkladů:

Sever: vysoké smíšené [ɪ]

Jih a střední země (Midland): [ɪ] splynulo s [i]

dyn “muž” je vyslovován [dɪ:n] na severu a [di:n] na jihu.

Dlouhé dvojhlasčky v jednoslabičných slovech se zachovaly v severních dialektech, zatímco v jižních se z těchto dvojhlasček staly jednoduché samohlásky.

Sever: *maen* [ma:ɪn] “kámen”

Jih: *maen* [ma:n].

Jsou zde i odlišnosti zachování či změně frikativ v koncových pozicích. Zatímco v severních dialektech se [v] a [ð] pravidelně ztrácí, v jižních jsou zachovány.

Sever:		Jih
[go:]	<i>gof</i> “kovář”	[go:v]
[ko:]	<i>cof</i> “paměť”	[ko:]
[bar]	<i>barf</i> “vous”	[barv]

-au jakožto koncovka některých plurálů je vyslovena jakožto [a] na severu a [e] na jihu: *pethau* “věci” - sever [peθa], jih [peθe].

Ve velštině existuje jen velmi málo syntaktických rozdílů napříč dialekty. Ovlivňují však základní gramatické vzorce, jako například vyjádření vlastnictví, negaci atd. Standardní literární velština nabízí navíc ještě další “spisovné” struktury k vyjádření téhož.

Příklad:

Věta, která má určitou formu ve standardizované literární velštině, tak může vypadat docela odlišně v jakémkoli z běžně používaných dialektů:

Standardní velština: *nid yw ef yn mynd*

NEG is he in go
“he is not going” = „nejde”

Severní: *dydy o ddim yn mynd.*

NEG-is he not in go

Jižní: *nag yw e`n mynd*

NEG is he-in go

V keltských jazycích nenalezneme samostatné slovo pro “**mít, vlastnit**”. Vlastnictví se vyjadřuje předložkami a použitím slovesa vyjadřujícího existenci (toho, že někde něco je, existuje) *mae, oes*. V tomto případě se odlišuje i pořadí jednotlivých výrazů ve větě.

Sever: *Mae gan John gar.*

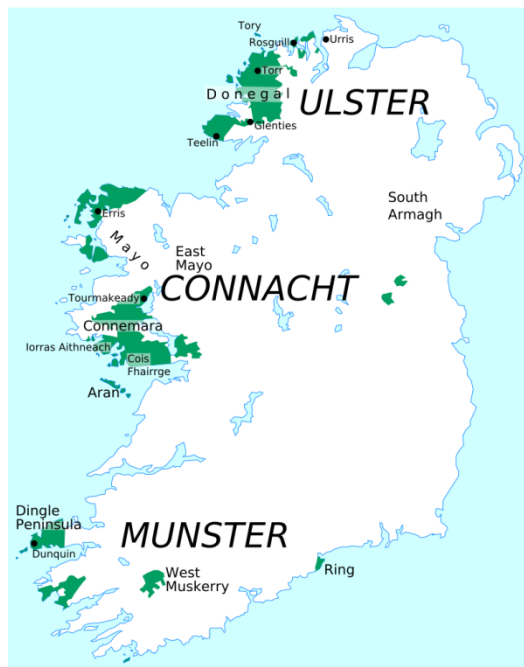
Jih: *Mae car`da John.* Celá forma předložky “s” je zde (*gy*)*da*

LIT: “there is with John car”

“ there is car with John”

Irština

Moderní irština se projevuje ve třech základních variantách: **ulsterská, connachtská a munsterská** (dle tradičního **regionálního rozdělení Irska**). **Tyto základní dialekty se tvořily již od 13. století**, kdy se začal projevovat vzrůstající rozdíl mezi hovorovým jazykem a jazykem literárním (Irsko začalo být poangličťováno). Na první poslech tyto rozdíly mohou být velmi zásadní.



Poznámka

Piktský jazyk - současné vědomosti jsou nedostatečné k přesné klasifikaci. Není ani jasné, zda jde o jediný jazyk nebo jazyky dva (keltský a předkeltský, patrně neindoevropský jazyk). Velmi brzy se z jihu Británie infiltroval brythonský vliv a od 5. stol. Skotsko začínají osidlovat irští Gaelové.